распуб. книжная
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 4 (13004) | 1986 чылдың январь 5, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көпеек.

ПАРТИЯ ТЫВА ОБКОМУНУҢ ПЛЕНУМУ

Дүүн Кызылга СЭКП Тыва обкомунуң VIII пленуму болуп эрткен.

Пленумну СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** ажыткан.

Пленум партияның XX Тыва область конференциязынга «СЭКП обкомунуң ажылының дугайында отчёт болгаш партия область организациязының ээлчеглиг сорулгалары, СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезинин, партия Уставынга өскерилгелерниң төлевилелдериниң дугайында» илеткелди чугаалажып көрген болгаш бадылаан.

Пленум партияның XX область конференциязын эрттирериниң планын бадылаан.

ЭКИ ХЕРЕКТЕРНИ ЭЧИЗИНГЕ ЧЕДИРЕР

Чаа, 1986 чылдың баштайгы хонуктары эгелээн. Бо чылче Тываның ажылчы чоннары, бүгү совет улус-биле бир дөмей, онзагай көдүрлүүшкүннүг кирген. Чүге дээрге — СЭКП-ниң XXVII съездизиниң болур чылы, он ийиги беш чылдың баштайгы чылы болгай.

1985 чылдың сөөлгү минуталарында СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев совет телевидение дамчыштыр чүве чугаалааш, чурттуң ажылчы чоннарынга изиг байырны чедирип, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң өмүнээзинден Чаа чылда чаагай күзээшкиннерни чедирген. СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретарының чугаазын бистиң улуг делгем Төрээн чуртувустуң ажылчын аңгызы, колхозчу тараачыннары, улусчу интеллигенциязы, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары, совет шериглер кичээнгейлиг дыңнап, ону Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ада сагыш салыышкыны келир беш чылдагы улуг сорулгаларның күүселдезинче кыйгырыг кылдыр хүлээп алганнар.

Чаа үдээнивис 1985 чыл төөгүлүг. СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң соонда совет улус, бистиң республиканың ажылчы чоннары партияның XXVII съездизинге идепкейлиг белеткенип эгелээн. Ол белеткел Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылы-биле, съезд мурнунуң документилерин чугаалажып эгелээни-биле холбашкан. Ынчангаш эрткен чыл Тыва АССР-ниң коммунистериниң, бүгү ажылчы чоннарының политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүн хайныктырган. Ооң уламындан «СЭКП-ниң XXVII съездизинге — шалыпчы күш-ажылчы 27 декада» деп кыйгырыглыг чарыштың оду өөскээн. 1985 чылдың болгаш ниитизи-биле беш чылдың планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүсеткен коллективтерниң саны хүн эрткен тудум көвүдээн.

1985 чыл эрткен, ынчалза-даа ол чылда эгелеп алган эки херектеривисти эчизинге чедирер, харын-даа чаа-чаа чедиишкиннер-биле улам байыдар ужурлуг бис. «...Бистер Коммунистиг партияның Төп Комитединиң апрель Пленумунуң тодарадып айытканы оруктуң чүгле эгезинде чоруп турар бис — деп, эш М. С. Горбачев демдеглээн.— Бистерден улам-на чүткүлдүг, кызымаккай чорукту негээр, үези эрткен бүгү-ле чүүлдерден, эргижирээн бодалдардан, чаңчыл болу берген, ынчалза-даа ажыы чок апарган схемалардан болгаш туруштардан коргуш чок ойталаарын бистерден негеп турар нарын ажылдың, улуг-улуг өскерилгелерниң эң-не эге бажында турар бис...». Ынчангаш бо чылда чедиишкинниг ажылдаарынга бедик идепкейни, чогаадыкчы күш-ажылды, чаа мурнакчы чүүлдү бүгү талазы-биле деткиири кижи бүрүзүнден негеттинип турар.

Республиканың ажылчы чоннарының мурнунда ажыл улуг. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжының ийиги сессиязынга бадылааны 1986 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын күүседип эгелээн бис. Ук планны 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарының төлевилелинге, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң эрткен чылын хүлээп алганы «Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалдарынга дүүштүр тургускан. Ынчангаш ук планның чүгле күүселдезин чедип алыр эвес, ону боттандырып тура, чиг эт, одалга-энергетика болгаш күш-ажыл курлавырларын ээзшти чарыгдап тургаш, хөйнү кылыры, бүдүрери чугула. Ол ышкаш республиканың агроүлетпүр комплекизиниң ажылдакчыларының мурнунда улуг сорулгалар салдынган. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң планныг онаалдаларының күүселдезин чедип албышаан, ук комплекс бодунуң ажылының структуразынга чаартылгаларны кылып чорудар ужурлуг. Үлетпүрге, капитал тудугга, улус өөредилгезинге, хандырылга адырларынга чаа-чаа бурунгаарлаашкыннарны ажылчы чон чаа чылда манап турар.

Бо чылын улус ажыл-агыйының кайы-даа адырынга чедип алыр чедиишкинивис, мурнуку чылдарда дег, күш-ажылдың кижизи дээш сагыш салыышкынның боттаныышкынынга, ажылчы чоннарның чаагай чоруун бедидеринге, өг-бүле бүрүзүнүң амыдырал деңнелин улам экижидеринге салыышкын болур. Ынчангаш кижи бүрүзү бодунуң хамаарышкан участогунга ак сеткил-биле, эң-не шалыпчы темп-биле ажылдаар ужурлуг. Бистиң ниити чаагай чорувус кижи бүрүзүнүң күш-ажылындан хамааржыр дээрзин утпаза чогуур. Делегейге быжыг тайбыңны догуннаарының база бир магадылалы ында — ак сеткилдиг күш-ажылда. Күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге чаа чылдың баштайгы хонуктарындан эгелеп шалыпчы ёзу-биле ажылдаары, сагылга-чурумну быжыглаары, дааңган херек дээш харыысалганы бедидери эргежок чугула.

Чаа чылда шапкын темпини чедип алырынга чер-черде партия, совет органнарның, профэвилел, комсомол организацияларының, коммунистерниң, депутаттарның ролю, оларның хууда үлегери улуг. Баштайгы хонуктардан эгелеп күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, продукцияның шынарын бедидер дээш социалистиг чарышты калбартыры, бүдүрүлгениң мурнакчыларының байлак дуржулгазын нептередири, эгелекчи чорукту деткиири, камналга болгаш хумагалал чурумун шыңгыы сагыыры дээш идепкейлиг демиселди олар чорудар ужурлуг.

Бо чылдың политиктиг эң кол болуушкуну — СЭКП-ниң XXVII съездизи. Бистиң республиканың булуң бүрүзүнде ону төлептиг уткуур дээш шимчээшкин калбарган. СЭКП Программазының чаа эдилгезиниң, партия Уставынга өскерилгелерниң, Кол угланыышкыннарның төлевилелдерин чугаалажыры үргүлчүлеп турар. Оларны чугаалажып тура, республиканың ажылчы чоннары дыка хөй үнелиг саналдарны киирип, диди бодалдарны илередип турар. Бодунуң чуртунуң ёзулуг ээзи дээрзи, ниити херек дээш чоннуң сагыш салып турары ол саналдардан көстүп турар. Ук документилерни чугаалажыры-биле холбашкан хуралдарга четпестерни чайладыр талазы-биле үнген саналдарның үнези дыка улуг.

Он ийиги беш чылдың баштайгы чылының база бир онзагай талазы — кадрларның ажылынга харыысалгазын бедидери-биле алдынып турар хемчеглер болур. Чүве хөөредир, үрдүнчек сан-түң бээр, чүве чазамыктаар чоруктарның когун үзер сорулга салдынган. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, экини эки деп, багайны багай деп дорт чугаалаар үениң келгени бо.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу бодунуң ээлчеглиг хуралынга СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелин болгаш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVII съездизинге өске-даа документилерни бүгү улустуң чугаалажып көрүп турарының дугайында айтырыгны көрген. Хуралга демдеглээни-биле алырга, бүгү улустуң болгаш бүгү партияның чугаалажып көрүүшкүнү демократтыг калбак үндезинге, ажыл-херекчи байдалга эртип, боттуг шинчилиг болуп турар деп демдеглээн. Партия съездизинге документилерни чугаалажып көөрүнге миллион-миллион ажылчыннар, колхозчулар, интеллигенцияның төлээлекчилери, коммунистер болгаш партия кежигүнү эвестер киржип турар. Кээп турар саналдарны болгаш сүмелерни хынамчалыы-биле түңнеп база анализтеп турар. Съезд мурнунуң документилерин чугаалажып турар үезинде ажылчы чоннарның ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунунуң боттуг айтырыгларының талазы-биле кээп турар тодаргай саналдары-биле холбаштыр эргежок чугула хемчеглерни дүргени-биле ап чорударын партия, совет болгаш ажыл-агый органнарынга, профэвилел, комсомол болгаш өске-даа хөй-нийти организацияларынга Политбюро дааскан.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар болдуруп Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботниги чорудар дугайында ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның саналын Политбюро деткээн, чурттуң хөй санныг бүдүрүлгелериниң күш-ажылчы коллективтери ону организастап чорудар дугайында инициативаны үндүрген. Субботникти эрттирери совет кижилерниң патриотизминиң илергейлээшкини, съезд мурнунуң хүлээлгелерин, 1986 чылдың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планын долдур база ажыр күүседиринге чугула салыышкын болур дээрзинге бүзүрел илергейлеттинген.

ССРЭ-ниң Чиик үлетпүр министерствозунуң системазының бүдүрүлге каттыжыышкыннарынга болгаш даараныылга, идик, алгы-кеш болгаш трикотаж бүдүрүлгелеринге кадрларны быжыглаар талазы-биле чазактың ажылдап кылган хемчеглерин чүүлдүг деп көрген. Ол бүдүрүлгелерниң техника талазы-биле эде дериишкинин дүргедедирин, депшилгелиг технологтуг чорудулгаларны нептередирин хандырарын, хөй чылда ажылдааны дээш чаңгыс удааның шаңналын киирерин, даараныылга, идик болгаш трикотаж үлетпүрүнүң конвейерлеринде ажылдап турар ажылчыннарынга тариф төлевирин бедидерин дааскан. Үлетпүрнүң айыткан адырларында кол болгаш дузалал цехтериниң ажылдакчыларының чамдык категорияларынга дүнеки үеде ажылдааны дээш немей төлелгени тургузар, а ол ышкаш аңаа күш-ажылды организастаарын сайзыраңгайжыдар талазы-биле чамдык өске-даа хемчеглерни ап чорудар шиитпирни хүлээп алган.

Совет Эвилелинге албанның аян-чоруун кылып чораан КДП ТК-ның Политбюро кежигүнү, КУДР-нуң Административтиг чөвүлелиниң Премьери Кан Сен Сан-биле эш М. С. Горбачевтуң беседазының болгаш эш Н. И. Рыжковтуң чугаалажыышкынназының түңнелдерин Политбюро чүүлдүг деп көрген. Болган санал-онал солчулгазы совет-корей найыралдыг харылзааларның улам ыңай быжыкканын, а ол ышкаш тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту Ыраккы Чөөн чүкке, Азия-Оожум океан кавызынга хандырарының эрге-ажыктарынга дүүштүр партияларның болгаш чурттарның боттарының демниг хөделиишкинин быжыглаарынче чүткүлдүүн көргүскен деп демдеглээн. Аян-чорук үезинде ат салдынган дугуржулгалар ССРЭ биле КУДР-нуң аразында экономиктиг база эртем-техниктиг кады ажылдажылганы калбартырынга идигни бээр.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга партияның болгаш чазактың мурнунда хүлээп алган чамдык доктаалдарының күүселдезиниң чоруп турарын, а ол ышкаш Совет Эвилелиниң иштики амыдыралының болгаш даштыкы политиказының өске-даа чамдык айтырыгларын база чугаалажып көрген.

ЧЫЛДЫҢ ЭГЕЗИНДЕН ШАЛЫПЧЫ АЖЫЛДААР

⊙ ⊙ ⊙

Кызылдың № 2 автобүдүрүлгезиниң коллективи күш-ажылчы бедик көргүзүглерни чедип ап турар. Чедиишкиннер чүгле чолаачыларның шалыпчы ажыл-ижинден эвес, а септекчилерниң — машиналарны узун орукка белеткеп, ажаап карактап турар кижилерниң ажыл-ижинден база улуг хамаарылгалыг.

Ындыгларның бирээзинге алдыгы разрядтыг слесарь Василий Константинович Осинцевти адап болур. Ол колдуунда бүгү маркаларның машиналарының тормоз системазын, коштурулга кезектерин болгаш суг насостарын септээр ужурлуг. Ынчалзажок ынак мергежилинге чээрби чыл ажылдап келген мастер херек апарганда өске-даа кезектерни септеп, эде кылып турар. Ооң кылган ажылы идегелдиг болгаш эки шынарлыг.

Чолаачылар ырак рейстерден чанып келген, Василий Константиновичиниң болгаш ооңкады ажылдап турар эжи Алексей Левушкинниң холун өөрүп четтиришкин-биле тудуп турары ховар эвес таварылга. Чүге дээрге септеп кылган чүүлү орукка идегелдиин көргүскенинге өөрүвес арга чок. В. К. Осинцевтиң ийи оглу адазының ижин салгап өөренгеш, ам шуут чолаачылай бергеннер. Улуг оглу Леонид Васильевич бо-ла № 2 АТБ-де күчүлүг КамАЗ мунуп, ырак оруктарже аъттанып турар.

Күш-ажылчы чедиишкиннери дээш Василий Константинович Осинцев Күш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле шаңнаткан. Ол он бирги беш чылдың шалыпчызы.

ЧУРУКТА: № 2 АТБ-ниң слесары В. К. Осинцев.
А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

⊙ ⊙ ⊙

ХЫНАМЧАЛЫГ БЕЛЕТКЕЛ

«Алдан-Маадыр» совхозтуң Чечектиг хойжу бригадазы кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткенген. Он сес коданнарның он ийизинче машина оруу ажыттынган болгаш хандырылга экижээн. Хойжулар С. Д. Монгуш, С. С. Ондар, К. М. Монгуш, аныяк малчыннар Ирина Делгер, Иван Донгак олар мурнуку чедиишкиннерин быжыглаар дээш, малга четчир санныг чемни белеткээн, мал төлүн алырынга белеткенип турар. Салбырның коданнарында үжен алды сакманчыны быжыглаан.

Бистиң корр.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

ИРКУТСК. (СЭТА). Иркутск областың эң соңгу районнарының бирээзи — Нижнеилимскиде фермаларда 45 градус соок турда безин сүт саалдазы өзүп турар. Амгы үеде инек бүрүзүнден хонукта немей өзүлде, декабрь эгезинге деңнээрге, чартык килограмм болган.

— Ол болза мал кажаалары кышка ыяк белеткээнин, график ёзугаар оларның септелгезин чорутканының, соңгаларны, кирер эжик аксын чылыглааның түңнели болур. Ынчангаш сооктан ажылда үзүктелиишкин чок. Ынчалза-даа кол чүүл болза мал чеминиң бүдүрүлгези болур — деп, районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының чөвүлелиниң даргазы Б. Смирнов чугаалаан. Фермаларда мал чеминиң цехтери соксаал чокка ажылдап турар болгаш мал чеминиң ийи ай курлавырларын тургускан.

«Березняковский» совхозта Чаа чылдың баштайгы хүннеринден эгелээш инек бүрүзүнден ортумаа-биле барыкла сес килограмм сүттү ап турар. Саар беш чүс баш инекке ында ылбыраткан саваңдан, силос, дазыл чемиштиглер-биле, ине бүрүзүнден кылган далгандан холуксааларны кылып турар.

Январьның соогу областың өске-даа районнарының мал ажылдакчыларынга хенертен болбаан. Куйтунск, Иркутск, Зиминск, Нукутск районнарда инек бүрүзүндең сүт саап алыры, эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге, база өзе берген.

ТБИЛИСИ. (СЭТА). Грузияның ажылчы чоннары бедик шынарлыг кылыгларны бүдүрүп үндүрерин 50 хуу чедирерин шиитпирлээннер.

1986 чылда республиканың социалистиг хүлээлгелеринде ол көрдүнген. Чаа продукцияның ийи чүс ажыг хевирлерин бүдүрүп үндүрерин шиңгээдип алыр, чүс манипуляторларны болгаш роботтарны хуусаа бетинде нептередир, хөй күш-ажыл үнер холбиле кылыр операциялардан он-он муң кижини хостаар. Социал чаартылгаларның улуг программазын тодараткан: чуртталга бажыңнарының болгаш социал-культура амыдырал албан черлериниң 80 хуузун чүгле «эки» болгаш «кончуг эки» демдектер-биле ажыглалга киирерин төлевилээн. Чурттакчы чоннуң садыг, амыдырал, медицина болгаш культура хандырылгазының деңнели бедидир.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ БЕЛЕК

Барыын-Хемчик районнуң ыяш ажыл-агый коллективи СЭКП-ниң XXVII съездизин күш-ажылчы белектерлиг уткуур дээш шудургу ажылдап турар.

Ында Ким-оол Сааяга удурткан ыяш кезикчилериниң бригадазы эрткен беш чылда хөй ажылдарны кылган. Бригадада шупту 5 кижи бар. Олар бир демниг ажылдап, чылдан чылче мурнакчыларның одуруунга кирип келгеннер. Оларның бүдүрүп кылган продукциязын районнуң тудуг организациялары, уруглар албан черлери, школалар доктаамал ап турар. Ыяш кезикчилери Эрес-оол Ооржак, Дажы-Сегбе Кооп, Болат Күжүгет, тракторист Одай-оол Саая олар социалистиг чарышка шылгарап, өске бригадаларда эштери-биле чарыштыг ажылдап турар.

Мурнакчы бригаданың коллективи январьның планныг онаалдазын хуусаа бетинде күүседир дээш кызымак ажылдап турар.

Бистиң корр.

РСФСР-де чурттап турар хөй уругларлыг иелерге «Маадыр-ие» атты тыпсыр дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Он болгаш оон-даа хөй уругларны божаан база кижизиткен иелерге «Маадыр-ие» атты тывыспышаан, «Маадыр-ие» орден-биле шаңнаары болза:

ТЫВА АССР-ДЕН

Дадар Достай-ооловна **Ооржак** — Барыын-Хемчик районда «Деңг-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
Даргазы А. ГРОМЫКО.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль. 1985 чылдың декабрь 30.

ЧАА ДЕҢНЕЛЧЕ КӨДҮРЕР

«Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның Эрзинде № 5 КМК-зының коллективи он бирги беш чылдың эгезинде болдунган хожудаашкынны долузу-биле ажып эртер, СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур сорулганы салган турган. Ам коллективтиң кызымак күш-ажылы халас барбаан деп чугаалап болур. Кол сорулгаларывыс күүсеттинген.

1985 чылдың планныг онаалдаларын төс айларның түңнелдери-биле-ле күүседипкен турдувус. Сөөлгү кварталда ажыл темпилери оожургавайн келген болгаш кол кереэ ёзугаар чылда 918 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр тургаш, 1197 рубль кылдыр боттандырдывыс. Чылда 658 дөрбелчин метр чуртталга шөлүн ажыглалга кирер тургаш, 1128 дөрбелчин метрни дужаадывыс.

Эрткен чылдың декабрь 25-ке чедир улуг тудуг объектизи — Нарын суурда 400 олуттуг клубту ажыглалга киирер дээш кызымак ажылдап келдивис. Тудугжуларның демниг ажылы түңнелдиг болган, аазаан сөзүвүстү ээлеп шыдаар аргалыг болдувус. Беш чылдың планнары база ажыр күүсеттинген.

КМК-да шупту сес бригадада 60 ажыг ажылчын бар. Күш-ажылчы чедиишкиннеривистиң үнген кол дөзү — социалистиг чарышта, ооң мобилизакчы, хей-аът киирикчи шынарларын долузу-биле ажыглаанывыста. Бригадалар аразында чарыштың түңнелдерин ай, квартал санында үндүрүп, тиилекчилерни шаңнап-мактап келдивис. Чарыштың түңнелдерин көскү кылдыр азып-делгээн, кижи бүрүзү канчаар ажылдап турарын билип алыр. Бригадалар аразында социалистиг чарышка Ленин аттыг совхозта Ламажап Санчийге болгаш «Нарын» совхозта Дамдин Түменге удурткан комплекстиг тудуг бригадалары эки ажылдап, тиилекчилер болуп келген. С. Ондарның болгаш В. Сурмаланның бригадаларының ажылы база эки. Дуржулгалыг тудугжулар Б. Анзай, О. Оюн, К. Сарыг-оол, Б. Оюн оларның аттарын чоргаарал-биле адап турар бис.

КМК-ның коллективи «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның коллективтериниң аразында социалистиг чарышка база эки түңнелдерни чедип алган. Бирги, ийиги кварталдарда каттыжыышкынның шилчиир кызыл тугун чаалап ап, үшкү кварталда «Росколхозстрой» каттыжыышкынның социалистиг чарыжынга база чедиишкинниг киржип, бирги черни ээлээн бис. Ол дээш Колхозтар аразында Тудуг организацияларының бүгү-россия каттыжыышкынының баштаар черинин болгаш Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилелдериниң республика Төп чөвүлелиниң президиумунуң шилчиир Кызыл тугун болгаш акша шаңналын алдывыс. «Тыва көдээ тудуг» трестиң Самагалдайда № 1070 КМК-зы-биле чарыштыг бис.

Эрзин район төпчүткен хандырылга черлеринден хайыы турар болгаш тудуг материалдары-биле хандырылга бистиң негелдевиске бүрүнү-биле дүүшпейн турар. Ынчангаш материал-техниктиг курлавырларны камналгалыг, хумагалыг ажыглаары — ажылывыстың чугула негелдези. Ниити КМК-да болгаш бригада бүрүзүнде камналганың хууда саннарын ажыткан, кымның материалдыг болгаш одалга-энергетика курлавырларын кайы хире камнап ап, азы чижек-нормадан ажыр чарыгдап турары илдең. Ооң түңнелинде эрткен чылдың он айларының түңнели-биле 12 муң квт. шак электри энергиязын, 1,5 тонна бензинни, 1,2 тонна солярканы, 21 тонна цементини, 5 кубометр дилиг материалдарын камнап алган бис Бо камнаттынган материалдарны пландан ажыр бажың тударынга киириштирдивис.

Бисте чедир шиитпирлеттинмээн айтырыглар, ажыглаттынмайн турар курлавырлар чок дээр болза база шын эвес. Бригада кереэзи-биле дөрт бригада ажылдап турар. Оларның бирээзи — К. Оюнга удурткан бригада тудуг-монтаж ажылдарының планын күүсетпээн. Ынчангаш администрацияның болгаш план-экономиктиг албанның мурнундан бо депшилгелиг арганы улам нептередир, ёзулуг ажыктыг болдурар талазы-биле ам-даа ажылдаары, эгелээн эки херекти эчизинге чедирери негеттинер.

Күш-ажылдың сагылга-чуруму экижээн, чылдагаан чокка ажыл шагы үзер, арагалаар чоруктар барык чок. Ынчалза-даа 1985 чылдың баштайгы чартыында чамдык бригадаларга сагылга-чурум кошкак, күш-ажылды организастааны четпес турган. М. Дүгерге удурткан тайгада ыяш белеткекчилериниң, ыяш диилдирер черде Д. Соянның болгаш А. Даңмааның бригадаларының четпес ажылдааның бир чылдагааны чогум-на ында болган. Моон соңгаар сагылга-чурумну улам күштелдирери, күш-ажылды организастаарын экижидери үстүнде адаттынган бригадаларның, оон-биле кады бүдүн коллективтиң ажылын экижидер, чаа деңнелче көдүрер арганы бээр.

КМК-ның коллективи СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң, партия Уставынга өскерилгелерниң болгаш ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарының төлевилелдери-биле танышкаш, изин-биле чүүлдүүн деткээн. Бо чылдың планы күженииишкинниг, 1985 чыл-биле деңнээрге 130 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын хөйнү кылыр. Ынчангаш он ийиги беш чылда улам эки, бүдүрүкчүлүг ажылдаары бистен негеттинип турар. Бар курлавырларны болгаш аргаларны ажыглап, тудуг ажылдарының хемчээлин көвүдедирин болгаш шынарын бедидерин хүлээнип турар бис. СЭКП-ниң ам болур съездизин күш-ажылчы белектер-биле уткууру, ооң ажыттынар хүнүнге чедир ийи айларның планын күүседири — чоокку сорулгавыс ол.

М. КОШКАР-ООЛ,
«Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның Эрзинде № 5 КМК-зының начальниги.

Национально-
краеведческий

СЭКП-ниң XXVII съездинге уткуштур

Съезд мурнунуң документилерин чугаалажып тур бис

АЖЫЛЫВЫСТЫ ТҮҢНЕВИШААН

Бистиң совхозтуң хойжулары боттарының хуралдарынга партияның съезд мурнунуң документилерин чугаалажып көрүп, ону изиг-биле деткивишаан, боттарының ажыл-херээн ол документилерге дүүштүр анализтеп, чаа чылда сорулгаларын тодараткан. Бо хүннерде ажылывыстың кол лозуңу — чогаадыкчы күш-ажыл, сөс биле ажыл-херектиң карышпазы, инициативалыг, бодунга болгаш эш-өөрүнге негелделиг чорук.

Бригадада партия организациязының кижилер-биле ажылы сөөлгү үеде тодаргай угланыышкынныг апарган. Партияның ажык хуралдарынга коммунистерниң отчёттарын дыңнаарын практикалап келген. Аңаа коммунистерниң, ажыл-ишчилерниң сонуургалы, идепкейи кедүрлүп, шүгүмчүлел болгаш бот-шүгүмчүлелди калбартпышаан, ажылды бир демниг чорударын чедип ап турар бис.

Партия Уставының негелделерин күүседип турарының дугайында коммунист Ч. Адыяаның отчёдун дыңнаан. Ол — мурнакчы ажылчы, республиканың Дээди Совединиң депутады. Депутат коммунист Уставтың негелделерин күүседип, күш-ажылга, хууда амыдыралынга, хөй-ниити ажылынга-даа үлегерин көргүзүп турарын аңаа демдеглээн. Ол ышкаш коммунистер Ч. Арапчор, Ю. Тюлюш оларның Уставтың негелделерин күүседип турарының талазы-биле отчёдун база дыңнап, хойжулар боттарының ажылын бот-шүгүмчүлекчи ёзу-биле анализтеп чугаалааннар. Бригадир турган А. Тыртынчап бригадада кыштаглаашкынның байдалын база эрткен чылын партия хуралынга информастаан. Партияның айтышкыннарынга дүүштүр ниитиниң малын хүр кыш ажырар, ооң баш санын өстүрер, чаш төлүн менди камгалап алыр, бригада кержээн нептередир, мал олдаашкынының үезинде сакман аргазын улам калбаа-биле ажыглаар талазы-биле айтырыгларны хуралдарга чугаалашкан бис. Бригаданың хою 1986 чылдың январь 15-тен эгелеп оолдап эгелээр.

Бо чугула кампания үезинде бригаданың коммунистери кол башкарыкчы күш болурун чедип алыры-биле оларга тус-тус даалгаларны берген. Учётта тос коммунистиң ийизи пенсионер, өскелери — хойжулар. Амгы үеде сакман аргазы-биле чаш хураганнарны менди ажаап ап, өстүреринге таарыштыр кажаа-хораны белеткеп, мал чемин коданнарда чедирген, сакманчылар четчир.

Съезд мурнунуң чарыжының мурнакчылары бисте бар. Чижээ, коммунист Ч. Адыяа — 87 баш, О. Дашпаа—81, М. Чаш-оол —81, Ы. Тюлюш—80 хураганны доозукчу чылда төрүүр чүс хойга онаалтыр камгалап алган. Коммунист хойжулар Ч. Арапчор, Х. Анай олар база планныг даалгаларын күүседип алганнар. Мен бодум хуумда он бирги беш чылды багай эвес доостум. Чаш төл камгалап алырының, дүк кыргыырының планнарын күүсеттим.

Бригаданың хойжулары чаа чылче кирип тура, боттарының ажыл-херээн түңнеп көрүп, социалистиг хүлээлгелерни ап турар. Бригада хой оолдаашкынын үлегерлиг эрттиреринче күштү мөөңневишаан, бо чылын төрүүр чүс хойдан 85 хураганны менди доруктурарын, бир хойдан 2 кг дүктү кыргыырын хүлээнген.

И. ДАНЗЫРЫН,
«Ак-Туруг» совхозтуң № 3 хойжу бригадазында партия организациязының секретары.

УЛАМ ЭКИЖИИР

Съезд мурнунуң материалдарын Таңдыда Бай-Хаак ортумак школазының башкылар коллективи чугаалашкан. СЭКП Таңды райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы П. Е. Кузнецова СЭКП ТК-ның октябрь (1985 ч.) Пленумунуң чүүлдүгзүнүп көргени СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң, партия Уставынга өскерилгелерниң, ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыларының төлевилелдериниң дугайында чыылганнарга чугаалап берген. Келир үениң аныяк салгакчыларын өөредип, кижизидерде моон соңгаар башкылар чүнү кылырының айтырыгларынга ол доктааган.

Элегес ортумак школазының башкылар коллективи СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң, партия Уставынга өскерилгелериниң, ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарын база чугаалашкан. Бо школаның үстүкү класстарының өөреникчилеринге районнуң прокурору А. В. Тимофеев, райкүүскомнуң иштики херектер килдизиниң начальнигиниң оралакчызы Б. К. Балчый-оол олар съезд мурнунуң документилерин таныштырган.

Амыдыралга идепкейлиг туруштуг аныяк салгакчыларны кижизидер дээш башкылар коллективтери өөредилге-кижизидилге ажылын улам экижидериниң эргежок чугулазын партияның документилерин чугаалажып турар үеде демдеглээн.

З. АЛЕКСАНДРОВ.

КҮҮСЕДИР-ДАА БИС

Өвүр районда «Коммунизмче орук» совхозтуң Хам-Дыт хойжу бригадазының малчыннары бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган бис.

Бистиң өг-бүлевис чыл эгезинде болган малчыннар хуралынга хүлээнип алган социалистиг хүлээлгелеривисти күүсеттивис. Он бирги беш чылдың бо доозукчу чылында чүс баш төрүүр хойдан 80 хураганны, бир баш хойдан-на 1,8 кг дүктү ап, 20 тонна ажыг эки шынарлыг сигенни белеткеп, курагг өдекти четчири-биле бөлүп алдывыс. Кыштаавысты бажыңывыс-биле катай чогуур үезинде септедивис. Бистиң коданывыста үш чүс бежен ажыг төрүүр хой бар. Олар ам январь, февраль айларда хураганнаар, аңаа белеткел ажылдарын кылып турар бис.

1986 чыл—он ийиги беш чылдың эгези база ол ышкаш СЭКП-ниң XXVII съездиниң ажыттынарының чылы. Чурттуң бүгү ажылчы чоннары-биле бир демей, съездиге уткуштур 1986 чылда төрүүр чүс хойдан 90 хураганны, бир хойдан 1,5 кг дүктү алырын, 15 тонна сигенни кезип, курагг өдекти бөлүп алырын болгаш кыштаавысты чогуур хуусаазында септеп алырын хүлээнип турар бис. Бистиң хойжу бригаданың малчыннары бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алдылар. Бичелдей Монгуш төрүүр чүс хойдан чүс хураганны, өске-даа малчыннар 90-дан өрү чаш мал төлүн камгалап алырын хүлээнгеннер.

1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарының төлевилелин улуг сонуургал-биле таныштывыс. Совет кижилерниң чаагай чоруун экижидеринге, экономиканың бүгү адырларын хөгжүдеринге хамаарыштыр мурнувуста турар сорулгалар аажок улуг болгаш нарын дээрзин билдивис. Бистиң чамдык малчыннарывыстың талазындан социалистиг хүлээлгени ап тура, эреңгейлээр, ону тоомчага албас, чиик хүлээлгелер алыр чоруктар бар. Ынчангаш бистер он ийиги беш чылдың бирги чылында ап турарывыс социалистиг хүлээлгелеривисти бар аргаларывысты ажыглап тургаш, долдур болгаш ажыр күүседир деп шиитпирлээн бис.

М. ДАМЧАТ-ООЛ.
малчын.

МЕРГЕЖИЛИ БЕДИП ОРАР

Өвүрде «Торгалыг» совхозтуң хойжузу Экер-оол Доңгак чыл келген тудум-на ажылынга мергежип, ооң күш-ажылчы дуржулгазы бедип орар. Эрткен чылын ооң көргүзүглери мурнуку чылдардан бедик болган: чүс хойдан-на 96 хураганны доруктуруп, бир баштан-на 2,3 кг дүктү кыргып алган.

Күш-ажылга чедиишкин, бедик мергежил, чоннуң хүндүткели, макталы аңаа келбес. Ону шудургу, кызымак иштиң түңнелинде чедип алыр. Аныяк кадарчының эки ажылын, чүткүлдүг кызымаан, эрткен чылгы ол чедиишкиннери бадыткап турар.

Бо чылын ол оон-даа бедик көргүзүглерни чедип алыр дээш кышка удур белеткелди хынамчалыг чоруткан. Хойжу Экер-оол Доңгак кыштаан эки дерип, септеп алгаш, чунар-бажыңда база кылып алган. Чайгы үеге кадатты эки чоруткан. Чайын белеткеп алгачы 15 тонна сигенни, 8 тонна көк-суланы кыштаанда дүжүргеш, сараттап алган. Кышкы үеде мал чемин немей ап турар.

— Хоювус январь—февраль айларда бүрүн оолдаар. Арткан үени чөп ажыглап тургаш, хойнуң күжүн сулаятпас сорулганы салган бис. СЭКП-ниң Уставынга өскерилгелериниң, чурттуң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарының төлевилелдерин номчуп танышкан бис. Ону деткип, мал бажын хоратпас дээш, кызып ажылдаар бис— деп, хойжу чугаалаар.

Экер-оол биле Маруся Доңгактар боттарының политиктиг билиин доктаамал бедидип, зооветтөөредилгеге идепкейлиг киржип, хойнуң болгаш хураганнарның аар-саар аарыгларын боттары эмнеп аптар апарган. Экер-оол Доңгак улусчу контроль бөлүүнүң кежигүнү хүлээлгезин база ак сеткилдиг күүседип турар.

Н. ДАМДЫН.

Партияның область конференциязының делегады

АВАЗЫНЫҢ САЛГАКЧЫЗЫ

Тээлиниң Культура бажыңынга партияның район конференциязының делегаттары чыглып келген. Оларның аразында партияның, дайынның, күш-ажылдың хоочуннары, бүдүрүлгениң мурнакчылары болгаш өскелер-даа бар.

«Кара-Хөл» совхозта партком секретары Х. Д. Серековка ужуражы бергеш, конференцияның делегаттарынга соңгуткан ажыл-агыйның мурнакчыларын сонуургап айтыра бердим.

— Сөөлгү үеде аныяктарны мал ажылынга хаара тудар чамдык хемчеглерни партком, совхозтуң дирекциязы ап турар, оларның аразында даандырган ажыл-херээнге харысалгалыг, эш-өөрүнүң, ада-иезиниң аргаларын, сүмелерин ажылынга ажыглап, багай эвес көргүзүглерни чедип ап турар аныяк ишчилер бар-деп, ол тайылбырлады. Оларның бирээзинге Сарыглар Татьянаны адааш, ажыл-ижи-биле таныжарын сүмеледи.

Шевергин кеттинген, чээрби хар ажып чоруур назылыг аныяк кижи болду.

Он класс доосканы соонда, улус ажыл-агыйынга ажылдап кирген.

— Совхозтуң экономиказының кол адыры мал ажылы, ооң баш санын өстүрер, продуктулуун бедидер, уксаазын экижидер херекке аныяктарның киирер үлүг-хуузу эргежок чугула болу бергенин билгеш, малчыннаарын шиитпирлеп алган мен — деп, ол шын-на сеткилин илередип чугаалады.

Аныяк коммунист ийи чыл дургузунда ниитиниң малын кадарып турар, бо аразында онаашкан херээнге харысалгалыын, кежээзин көргүскен.

Таняның авазы Сарыглар Шилчитмаа дуржулгалыг малчын, дыка хөй чылдарда малчыннап келген, кежээ уруг ооң ажылынга дузалажып, малды ажаарының, кадарарының, чаш төлүн менди доруктурарының мергежилдериңге өөренип алган.

Авазының арга-дуржулгазын шиңгээдип алган, ооң салгакчызы Сарыглар Таня ам улуг кадарчы болу берген. Авазы уруунга дузалакчылаар күзелин илереткен.

СЭКП-ниң XXVII съездинге алдар болдурган социалистиг чарышка аныяк малчын киришкеш, эрткен ажыл-агый чылында малдың чаш төлүн доруктуруп өстүрер, дүк кыргып алыр талазы-биле совхозтуң эки көргүзүглүг малчыннарының санынга кирген. Мал кыштаглаашкынынга үлегерлиг белеткенген, бодунуң күжү-биле он дөрт тонна сигенни белеткеп алган, дус четчири-биле бар. Ооң түңнелинде хүлээп алганы 260 анайның кышкы оларын, сугтадын шын таарыштырып, чемгерип турар, ынчангаш оларның күжү эки.

Сарыглар Татьяна партия организациязының берген даалгаларын ак сеткилдиг күүседип чоруур.

— Коммунист кижи даандырган ажыл-херекти чогуур негелдеге чедир күүседир дээш билиин, мергежилин үндүрер, амыдыралга төлептиг болур — деп, аныяк коммунист санап турар. Ынчангаш ленинчи партияның бедик адынга төлептиг болур дээш бодундан хамааржыр бүгү-ле чүүлдерни кылып турар.

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң, партия Уставынга өскерилгелерниң төлевилелдерин ол хандыр өөренгеш, ону чүүлдүгзүнүп деткип, ол чугула партийжи документилерни малчыннарга тайылбырлап, таныштырарар ажылга идепкейлиг киржип турар.

Ажыл-ишчи, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг коммунисти Бай-Тайганың коммунистери партияның XX область конференциязының делегадынга соңгаан.

Т. ХЕРТЕК.
Бай-Тайга район.

КОМСОМОЛЧУ САГЫШ ЧОВААШКЫННАР, ОЛАРНЫҢ АЖЫЛ-ХЕРЕКТЕРИ

МОСКВА. Ленинчи комсомол аттыг Автомобиль заводунуң комсомол организациязының секретары Игорь Копытовка ол бүдүрүлге шагдан бээр төрээн бүдүрүлгези болу берген. Сес чыл бурунгаар Москваның автомеханиктиг институдун дооскаш, ол маңаа аныяк инженер болуп келген. Заводка улуг мастер болу берген, партия кежигүнүнге кирип алган. Маңаа ону комсомолчулар бодунуң баштыңы кылдыр соңгуп алган.

Заводтуң комсомол организациязын найысылалда эң экилерниң бирээзи деп санап турар болгаш ында аныяктар баштыңчызының баштыңы заводтуң комсомол организациязының секретары Игорь Копытовтуң ачы-хавыязы эвээш эвес. Заводтуң комсомол комитединге аныяктарның бүгү саналдарынга, негелделеринге, айтырыгларынга база хереглелдеринге ол, секретарь харыылап турар. Ол херек бөдүүн эвес болгаш шүүттүг. Ынчангаш Игорь Копытовтуң күш-ажылчы хүнү ажыл үези-биле кызыгаарланмас. Хенертен нарын байдал тургустунуп келир чыылда конвейеринге, эки амыдырал-чуртталганы болгаш эки ужур-утказыг дыштаныылганы организастаары-биле общежитиеге, доозукчуларны Ленинчи комсомол аттыг автомобиль заводунга ажылдаарын сонуургадыры-биле шефтеп турар школазынга база барып четтигиптер ужурлуг.

Амгы үеде ЛКАЗ-та автомобильдерни чаа хевирниң автоматчыткан бүдүрүлгезин тургузарынче угланган чаартылга ажылы кидин түлүк чоруп турар. Удавас, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң бүдүүзүнде Москваның чиик автомашиналарының чаа баазалыг хевирин бүдүрүлге чериниң цехтеринден бүдүрүп үндүрүп эгелей бээр. «Москвичиниң» кандыг болуру заводтуң комсомолундан хөйү-биле хамааржыр: амгы үеде ЛКАЗ-та комсомолчулар чеди муң ажыг кижи. Аныяк бүдүрүлге ажылчыннары боттарының мергежилин ажылдаар черлеринде бедидип, заводтуң кежээки техниктиг өөредилге черинде, профессионалдыг мергежилдиң курстарында өөренип турарлар. Чижээ, чоокта чаа комсомолчулар «Москвичини» бодунуң хайгааралынга алыр деп эгелекчи санал үндүргеннер. Олар шынарның комсомолчу паспорттары-биле ажылдап эгелээннер. Ол чорук бүдүрүп үндүрүп турар машиналарның шынарынга эки салдарлыг болуп, хомудалдар саны эвээжей берген.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан оң талазынче) заводтуң ВЛКСМ комитединиң кежигүннери Игорь Копытов, Сергей Большаков, инженер-конструктор Сергей Ивакин оларның заводтуң чогаадылга бюрозунда турары.

А. ШОГИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Көдээ тудугларда

ТУДУГНУҢ БААЗАЗЫН БЫЖЫГЛААР

Катап тургустунга-ла ийи чыл ашкан Сүт-Хөл районнуң төвүнге барган кижи чаа тудугларның немежип турарын дораан эскерер. Суурда социал-культура объектилери, чуртталга бажыңнары немежип турар. Сөөлгү ийи чылдарда ниитизи-биле районда 7912 дөрбелчин метр чуртталга шөлү ажыглалга кирген. Сүт-Хөл суурда магазин, Кара-Чыраада 50 орунунуг уруглар сады, совхозтарда шээр малдың чеди, 400 баш инекке бир кажаа, 500 тонна картофель шыгжаар склад туттунган. Чадаана хемни кежир көвүрүгнү тудуп дооскан, 12,8 километр орук кылдынган, чаа районнуң ажыл-агыйынга эргежок чугула дорт харылзажыр телефон, радио шугумнары шөйдүнген. Төпте Алдан-Маадыр кудумчузун асфальтылаан.

Тудуг программазы күжениишкинниг. Чамдык ажылдар кылдынып, тудуг-суур өзүп тураа-даа, тудуг ажылдарында хожудаашкын улуг болуп турар. Он бирги беш чылда капитал салыышкыннарны шиңгээдип алыр болгаш кол фондуларны ажыглалга киирер талазы-биле план күүсеттинмээн. Кол фондуларны ажыглалга киирерин район он бир айларда 60,6 хуу боттандырган. «Сүт-Хөл» болгаш Карл Маркс аттыг совхозтар планының чартыынга безин күш четпээн. Ылаңгыя бүдүрүлге объектилерин тудар талазы-биле күүселде 25—26 хуу болган.

Чуртталга тудуу кедээ черге база чугула черни ээлеп турар. Он бир айларда район чылда бердинген акшаландырышкынның ажыглалын 1984 чылдың деңнели-биле алырга 73,6 хуу чедирген. Бажыңнарны дужаары саадалгалыг болуп келген. Ниитизи-биле район чуртталга бажыңнарын ажыглалга киирер талазы-биле планын 70,9 хуу чедирген. «Алдан-Маадыр» совхозтан аңгыда өске ажыл-агыйлар бажыңнарны үезинде дооспаан. Сүт-Хөл суурда үш бажың белениниң кырында келген, ынчалза-даа сантехниктер бригадазы келбээн. Ол чылдагаан-биле шевердел ажылдары кылдынмаан. Районда чаа тургустунган албан черлериниң организацияларының ажылдакчыларын бажыңнар-биле четче хандырар сорулга туруп турар.

Мал ажыл-агыйлыг районга кажааларны, малчыннарга чуртталга бажыңнарын тударынче кичээнгейни угландырары негеттинип турар. «Сүт-Хөл» совхоз 400 баш инек кирер кажааны, чемгерилге цегин, «Алдан-Маадыр» совхоз 240 баш кирер бызаа кажаазын ажыглалга киирбээн. Тудуг баазазы чок болгаш янзы-бүрү тудуг организацияларының аңгы-аңгы бригадалары боттары хандыртынып турар. Төпчүткен хандырылганы организаставаанындан тус-тус КМК-лар тудуг материалы-биле районда быжыглаттынган бригадаларын четче, үезинде хандырбайн келген. Чамдык чагыкчы министерстволар, ведомстволар тудугну бодунуң күжү-биле тудуп турар. Чер аразы ырак, материалдар болгаш дериглер сөөртүлгезинде бергедээшкиннер туруп кээр болгаш оларның ажылы база шоолуг шуудавайн келген.

Ажыл-агый аргазы-биле туттунуп турар бир объектиде байдалды сонуургап көрген бис. Ортаа-Тал фермазында 260 бызаа, 70 инек кирер кажааны тос кижиден тургустунган бригада тудуп турар. Улаштыр тудар 300 инек кирер кажааның таваа безин салдынмаан. Бо хире улуг комплексти тударынга херек материалды баш удур белеткеп алырынче «Алдан-Маадыр» совхозтуң удуртукчулары кичээнгейни мөөңнээр турган. Тудугжулар боттары Хелчүктүг бажындан ыяш кезип белеткеп турган. Орук аштаттынмаан, кышкы үеде чайындылаар болганындан, чамдыкта ыяш сөөртүр машина бербээнинден кескен ыяшты эккеп алыры, ону дилери берге болуп турганын бригадир Д. К. Монгуш демдегледи. Транспорт-биле база четче хандыртынмайн турган.

Өске бир чугула тудуг — районнуң харылзаа белдиириниң бажыңы. Ону республиканың харылзаа эргелелиниң септелге-тудуг участогунуң Г. А. Мовсисянга удурткан бригадазы тудуп турар. Чогум ханазын эрткен чылдың май айындан эгелеп тутканда болза, тудуг элээн адакталы берген. Объектиге херек 200 тонна цемент келбээнинден шлак-бетон тудуг барык туттунмаан. Хоолайлар, радиаторлар, электроприборлар чок. Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң материал-техниктиг хандырылга конторазы чагыгларны долузу-биле хандырып шыдавайн турар. Чагыглар тудугнуң хемчээли-биле эвес, эргелелдиң кол фондулары-биле кээп турар болганда, херек чүүлдер-биле четчелээри берге болуп келген. Соок үеде бетон кудар ажылдар кылдынмас-даа болза, чамдык бар материалдар-биле бо чылдан эгелеп ажылдап кириптерин септелге-тудуг участогунуң начальниги Д. М. Артас тудуг дугайында чугаа үезинде бүзүретти. Бир талазында ажылчыннар чедишпейн турарын ол демдегледи.

Үлетпүр комбинадының конторазы үр туттунуп турар. Дааранылга цегиниң тудуунда «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның № 3 КМК-зының О. Д. Ондарга удурткан сес кижи составтыг бригадазын быжыглаан. Контора, гараж кочегарка кирип турар база эвээш эвес хемчээлдиг тудугга херек брус үр келбейн турган. А келгениниң чамдыызы тудугга ажыглаттынмас болган. Үш-дөрт хире ирик ыяштарны бригадир биске көргүсту-даа.

Чуртталга бажыңнарының тудуунда «Тыва көдээ тудуг» трестиң № 463 КМК-зының Д. Д. Доңгакка удурткан бригадазы беш чылдыын база күүседипкен. Чуртталга бажыңнарын ажыглалга киирериниң планын ниитизи-биле КМК 114,5 хуу күүсеткен. Сүт-Хөл районда бригадалар база эки ажылдыг деп санадып турар. Кажан кадрлар-биле четчелээшкинче, материалдар чедирилгезинче кичээнгейни угландырар болза, экижиишкинни чедип ап болур дээрзин чамдык бригадаларның чижээ көргүзүп турар.

Районда бар тудуг организацияларының бирээзи — «Тыва септелге-тудуг» трестиң Чадаанада септелге-тудуг участогунуң бригадазы. Участок ниитизи-биле беш чыл планын сентябрьда, чылдыын он бир айларда доозупкан мурнакчы участок. Ындыг турбуже, Сүт-Хөлде бригадазының ажылы чер албайн турар.

Чүгле төпте объектилерни безин «Тыва көдээ тудуг», «Тыва септелге-тудуг» трестерниң, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның КМК-ларының болгаш чагыкчы организацияларының боттарының бригадалары тудуп турар. Кызылдан, Чадаанадан барган материалдарны ажык дээр адаанга дүжүрүп турар. Тудуг ажылын механизастаарын чедип албаан. Бо бүгү ажылды контрольдап, тудуг организациялары-биле харылзааны күштелдирери партия райкомундан, райкүүскомдан, РАҮК-тен негеттинип турар. Ылаңгыя партокомнарның тудуг ажылынче ханылап кирери, кадрлар белеткелинче сагыш салыры, көдээ тудугну планнаарын, ону удуртуруун экижидери соңгаарлаттынмас айтырыгларның бирээзи дээрзин айтыр апаар.

Тудуг баазазын быжыглаары чугула. 1986 чылда районга адаанывыс тудуг организацияларының тускай салбырларын тургузары көрдүнген. «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның КМК-зын, септелге тудуг болгаш септелге орук-тудуг участоктарын тургузар. Тудугнуң хереглелин хандырарынга эргежок чугула тус черниң материалдарын белеткээрин экижидер. Чаа беш чылда тудуг ажылында хожудаашкындан уштунар дээш бар-ла арга-курлавырларны ажыглаарын, сагылга-чурумну быжыглаарын чедип алыр ужурлуг.

А. ХОВАЛЫГ.

ТААРЫМЧА ЧОК

Одакчыларның ижи күс дүшкени-биле эгелээр. Эрзинде Нарын суурда уруглар албан черлерин, эмнелгелерни тос айның сөөлгү хүннеринден эгелеп одай бээр. Печкаларның септелгезин эки чоруткан бе, ыяш-даш, одаар чүүл белен бе деп айтырыгларны удуртукчулар чайын-на шиитпирлеп аптар ужурлуг. Эскертинмес мергежилдиң кижилери одакчылар чылыгны берип турар. Соокта от одаары белен эвес.

Элээн каш организацияларны чылыдар котельнаяны каш чыл бурунгаар туткан. От салыкчыларындан аңгыда сантехник, хүл үндүрүкчүзү база аңаа турар ужурлуг. Херек кырында дөрт одакчыдан өске кижи чок. Ынчангаш бирги кыжында, 1982 чылда-ла, система доңган, улап каан магазин соок кыштаан. Райпо дараазында чылын боттары аңгы от салыр чер тудуп алган. Школаны доңурбас дээш улус ачылап от салдыртып турар. Чылыдылга системалары ам-даа кылдынмаан, ону кылырынга үндүрген чарыгдалдар агаарже үне берген. Ам ында алды печканы чаңгыс кижи одап турар. Хол-биле кылыр ажылдар хөй. Хүлдү безин үжен метр черге дажып төгер. Ооң ажылын чиигедир хемчеглер алдынмайн турар. Бо четпестерниң чыл чылы-биле катаптап турары черле таарымча чок.

А. ТАВА.

Кызылда № 2 автобүдүрүлгеде он бирги беш чылдын планныг даалгазын эрте күүсеткен чолаачылар хөй. Оларның бирээзинге бо чурукта аныяк чолаачы Владимир Бимбиевич Кардыи хамааржыр. Улус ажыл-агыйының чугула чүъктерин дажыглап, оруктар тудугларынга ажылдап турган бо чолаачы ам 1987 чылдың үлүүнде ажылдап турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

БАШТАЙГЫЛАРНЫҢ БИРЭЭЗИ

1948 чылда Чадаана хоорайга трактористерниң түр курузу ажыттынган. Районнуң бүгү-ле колхозтарындан аныяк оолдары ол курска өөредип турган.

Январьның соок хүннериниң бирээзинде Хөндергей суурдан Чадаана баар шанак оруу-биле арны-бажы ак шаң апарган, шоодайда хүнезин чүктээн аныяк кыс кадыг идии-биле доң орукка тая-тая базып орган. Ол болза курсантыларының аразында чаңгыс херээжен кижи Салбак Моңгуштуң кичээлинче далажып базып органы ол. Ада-иези ону «Трактор деп чүвени кижи көрген эвес, та кандыг чүве? Кыс кижи чоор сен ону, уруум. Шевериң кончуг болгай, аалга дааранып, хой-өшкү кадарып орбас сен бе» дээрге-даа, ол күзелин чедип алыр дээш өөренип кирип алган.

Түр курсту дооскан соонда, Салбакты Хунажык Моңгушка кошкаш, «ХТЗ» трактор бергеш, ажылдадып каан.

Чылдар эртип, хөй-хөй аныяк оолдар, кыстар трактористиң мергежилин чедип алгылаан. Салбак Моңгуш он ийи чыл трактористээш, тракторун аныяк холдарга дамчыдып бергеш, төрээн совхозунуң коюн кадарып эгелээнден бээр 25 чыл болуп турар. Малчыннап келген чылдарында ол өөнүң ээзи-биле кады төрээн совхозунга кодан-кодан чаш хураганнарны өстүрүп берип, хөй дүктү кыргып бергеннер. Сөөлгү чылдарда олар хураган кадарып турарлар. Кыштаглаашкынга белеткелди эй-шаанда, хынамчалыг чоруткаш, ам хураганнарын эки кыштадып орарлар.

Х. ООРЖАК.
Чөөн-Хемчик район.

ДОСААФ—эрес-дидим чоруктуң школазы

МАССАЛЫЫН, ДЭЭШТИИН ЧЕДИП АЛЫР

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, чурттуң камгаланыр күчүзүн улгаттырар, Совет Армияның хүрээлеңинге аныяк-өскенни белеткээр талазы-биле тодаргай ажылдар ДОСААФ Улуг-Хем райкомунда кылдынып турар. Эки тура ниитилелдиң кежигүннериниң саны эрткен беш чылда барык ийи катап көвүдээн. Албан черлеринде, организацияларда, школаларда, бүдүрүлге черлеринде болгаш совхозтарда тургустунган эге организациялар план ёзугаар ажылдап, шериг-патриотчу кижизидилге ажылын чорудуп турар.

ДОСААФ райкому болгаш чер-черде ооң эге организациялары материал-техника талазы-биле элээн быжыккан. Чаа Шагаан-Арыг хоорайда автодромну, республика чергелиг маргылдаалар эрттирер мотокросс оруун кылган. Шагаан-Арыгда автомотоклуб беш чыл дургузунда улус ажыл-агыйынга муң чеди чүс ажыг чолаачыны белеткеп берген.

ДОСААФ-тың болгаш «Билиг» ниитилелиниң активчилери чүгле бо чылын чоон ортузунга 89 лекцияны шериг-патриотчу темага номчаан. Бо чугула ажылдарга районнуң үлетпүр комбинадында коммунист Д. Шожул-оол, «Найырал» совхозта К. Сандю, төп эмнелгеде чолаачы А. Күдерек, Чааты ортумак школазында шеригжидилге башкызы Н. Соскал, дайын хоочуннары К. Доржукай, К. Пилюгин, К. Ошаров, А. Сундуй болгаш өскелер-даа идепкейлиг киржип келген. Тодаргай, боттуг ажылдың түңнелинде Ак-Туруг суурнуң авиамодельчилери, Шагаан-Арыг ортумак школазының «Зарница» командазының киржикчилери республика чергелиг маргылдааларга каш удаа киржип, шаңналдыг черлерни ээлээн.

Ындыг турбуже ДОСААФ райкомунуң ажылында чедир кылдынмайн турар ажылдар ам-даа бар. Шериг-патриотчу кижизидилге ажылын чүгле школаларже чууй каап, ооң массалыг чоруун чедип алыр хемчеглер алдынмайн турар.

Каш чыл бурунгаар боодалгага маргылдаалар массалыг турган. Районнуң адыгжылары республиканың чыынды командазынга, Сибирьниң зона маргылдааларынга-даа киржип, Н. Дыртык, И. Бабушкин олар багай эвес түңнелдерни көргүскүлеп келген. Ам байдал кандыгыл? Эрткен чай эгезинде Чаа Шагаан-Арыгга пневматиктиг тир тургузуп каан. Каш хонганда тудугжулар ону өскээр сөөрткеш, чурттаар чер кылып алган.

ДОСААФ райкому хөй-нииити организациялары-биле кады, ылаңгыя районнуң «Билиг» ниитилели, ВЛКСМ райкому-биле харылзаазын сөөлгү үеде кошкаткан.

Райпо, «ҮТКА 25 чылы» совхоз, № 3 КМК дээн чергелиг улуг организацияларда ДОСААФ эге организациялары тургустунмаан. Шагаан-Арыгда автомотоклубтуң ажылы чүгле чолаачылар белеткээри-биле кызыгаарлаттынган. Ооң түңнелинде Чаа Шагаан-Арыгга болгаш өске-даа черлерге болгулаан мотокросска ооң кижизиттирген-нери эвээш киржип, сөөлгү черни ээлеп турган.

Кышкы үеде республикага боол турган маргылдааларга районнуң чыынды командазы каш удаа барган. Ынчалза-даа ооң кежигүннери биатлонга киришкеш, боо адып билбезин көргүскен. Ооң уржуундан команда чер албаан.

Шериг-патриотчу кижизидилге талазы-биле лекция, беседа номчуттунуп турза-даа, оларның дээштии куду. Шериг баар оолдарны, эки тура ниитилелиниң кежигүннерин дыштаныр хүннерде боодалга болгаш оон-даа өске спортчу маргылдааларга киириштирбейн келген.

Хаалгыг тир кылып аары ындыг-ла нарын эвес айтырыг. Район төвүнде машина-техника-даа четчир, өскээр кежүреринге таарышпас тудуглар-даа бар. Оларны чөп ажыглап турган, тир хамаан чок өөредилге баазазы-даа тудуп тургузуп ап болур арга бар.

СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң, ДОСААФ-тың область комитединиң талазындан боттуг дуза, деткимче база эвээш боол келген. ДОСААФ райкомунуң даргазы каш удаа солушкан.

Шериг-патриотчу кижизидилге ажылының массалыг, дээштиг чоруун чедип алыры ДОСААФ райкомундан негеттинип турар.

К. ЧӨРЕВЕ,
«Шынның» корр.

Делегей медээлери

ТАЙБЫҢ ЧЫЛЫ

КНО-нуң Кол Ассамблеязының шиитпири ёзугаар 1986 чылды Делегейниң тайбың чылы кылдыр чарлаан. КНО-нуң чиңгине секретары Х. Перес де Куэльяр аңаа холбаштыр бодунуң бижиинге улустарның айыыл чок чоруун быжыглаары дээш боттарының күжениишкиннерин каттыштырарынче күрүнелерни кыйгыргаш, мынча деп медеглээн: «Бөгүн кижи төрелгетен ийи оруктуң белдиринде туруп турар. Олар келир үеже чоруур орукту шилип алыр ужурлуг. Бир орук тайбыңга, өскези бот-боттарын узуткажырынга чедирип болур».

Шынап-ла ядролуг чепсегленииишкиннерни Вашингтоннуң үзүк-соксаал чокка үргүлчүлеп турары, массалыг узуткаашкынның чаа-чаа чепсектерин тургузарынга ооң тускайлап турары хөй миллиард акша түңнери, амгы америк администрацияның чепсекти космосче үндүрер дээш оралдажыышкыннары ядролуг халаптың кыжанышкынын улам-на күштелдирип турар. Мындыг байдалдарда ол айыылдыг чорукту чок кылып, узуткаарының эргежок чугулазы чигзиниг чок боол турар. Калифорнияда Шанен дээр бичии хоорайжыгаштан 11 харлыг школачы оол Чадик совет удуртукчуга мынчаар бижээн: «ядролуг дайын болбазын дээр болзувусса, бистер ядролуг чепсекти шуптуазын узуткаар ужурлуг бис». Ол бичии оолга безин билдингир тодаргай боттуг чүүлдү америк чазак хүлээп көрбейн, чепсегленииишкинни улам-на күштелдирери-биле АКШ-тың национал айыыл чок чоруун быжыглаар дээш оралдажып турар.

Совет Эвилели аңаа шуут удур туруштуу ээлеп турар. Ол боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыр талазы-биле тодаргай хемчеглерни ап чорудары дээш кызымаккайы-биле, туруштуг демисежип турар. Ол ону чүгле сөс кырынга эвес, харын база херек кырында бадыткап, эрткен чылын дыка хөй тодаргай саналдарны кылгылаан болгаш олар чаа-даа чылда делегейде политиктиг байдалга чаагай салдарын чедирер апаар. Амгы үениң делегейинде эң-не улуг күчү-шыдалдыг күрүнелерниң хүлээлгези — Женевага бедик деңнелге болган совет-америк ужуражыышкынга чедип алдынган бот-боттарын билчир чорукту тодаргай, боттуг утка-шынар-биле долдурары, ол ужуражыышкынның улустарга берген идегелин— делегей байдалын боттуу-биле экижидеринге, ядролуг чепсектерни кызырарынга, космосту милитаризастаарын баш удур болдурбазынга идегелди шынзыдып, бадыткаары чугула деп, Москва санап турар. Бо чылын Женевада үргүлчүлеп турар ядролуг болгаш космос чепсектериниң талазы-биле совет-америк чугаалажыышкыннар-биле, Европага бүзүрежилгени, айыыл чок чорукту быжыглаарының болгаш боо-чепсекти дүжүрериниң талазы-биле Стокгольм конференциязы-биле, Төп Европада чепсегленииишкинни болгаш чепсектиг күштерни бот-боттарының аразынга кызырар дугайында Вена чугаалажыышкыннары-биле үстүнде айыттынган идегелдерни амыдыралга боттандырып болур.

Делегейниң тайбың чылы кижилерниң кырынга тайбын дээр турзун дээш улустарның демиселин улам күштелдирeринге, бүгү-ниитиниң тайбыңын быжыглаары дээш, ядролуг дайынның айыылын узуткаары дээш кижилерни чаа-чаа идепкейлиг хөделиишкиннерже көдүреринге база бир күчүлүг идиг кылыр ужурлуг. М. С. Горбачев совет улуска Чаа чылдың байырынга мынча деп чугаалаан: «Бистер, Совет Эвилелинде, Тайбыңның бо чылы тайбың он чыл кылдыр шилчий бервин, XXI чүс чылче кижи төрелгетен тайбыңның, бүзүрежилгениң болгаш калы ажылдажылганың байдалында эгелеп кирзин дээш туржуп турар бис».

В. ВАСИЛЕЦ.
(СЭТА)

Расисчи судка назынының иштинде кара-бажыңга чыдар кылдыр шииттирген Мурнуу Африканың Африканчы национал конгрезиниң баштыңчызы Нельсон Манделаның кадайы Винни Мандела чаңгыс эвес удаа истеп сүрүүшкүннерже, хоругдаашкыннарга болгаш кыжаныышкыннарга таваржып келген. Ынчалза-даа расисчилер ону демиселден ойталаарынче албадап шыдаваааннар. «Ол херээженни чүү-даа ырмазын сып шыдавас» — деп, тайбыңның Нобель шаңналының лауреады епископ Д. Туту чугаалаан.

«Эрге-чагыргаларның хөделиишкин бүрүзү Мурнуу Африкага-даа база бүгү делегейге-даа ооң ат-алдарын чүгле быжыглап турар».

В. Манделаның Соуэтода — расизмге удур хөделиишкиннерниң кол одааның бирээзинге туруп турары хөлзээшкиннерниң күштелиринге чедириптеринден айыылзыргаш, маадырлыг патриотчу херээженни Преторияның чагырыкчылары кандыг-даа арга-биле «кара геттодан» (негрлер чурттаар черден) «ырадыр» деп дужаалды берген.

Рейтер — СЭТА-ның телефотозу.

КУДАНЫ КАНЧААР ЭРТТИРЕРИЛ?

Тес-Хем районда А. Монгуш шак ындыг айтырыг салган чагааны редакцияже чоруткан. Бо үеде куда байырлалын арага чокка эрттирип турарын чер-черде калбартып турарынга таарзынганын автор бижээн. Ынчалза-даа куда бүрүзүнүң деңнели аңгы. Байшырак улус ажы-төлүн база «шырак» өглээр, акша-төгерик, эт-сеп чаңгыс-ла куда хүнүнде «бүде» бээр. Ындыг куданы мактаар хөөннер чамдык хамаатыларның талазында бар. А хөй белек-селек сатпаан, делгээн чеми каш янзы эвес болган куданы «ядыы» дижир. Ынчангаш куданы канчаар эрттирзе экил?

Бо айтырыгны бистиң корреспондентивис Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ХБАБ килдизиниң эргелекчизи Б. Д-Д. Кара-Салга салган. Бадына Дүдеп-Доржуевна мындыг харыыны берген.

— «Куданы шак мындыг чурум-биле эрттирер» дээн тайылбыр, инструкция чок дээрзин баш удур чугаалаар апаар. ХБАБ органнарында кээп турар сүмелер бар-даа болза, оларда ук органнарның боттарының ажылынга хамаарыштыр, бадылаашкыннар кылырда ажыглаар чүүлдер дугайында тайылбырлар болуп турар. Оларны куда шайлалгазынга ажыглаары болдунмас. Автор ук чагаазында шайлалганы канчаар эрттирериниң дугайында айтырыг көдүрүп турар болганда, аңаа тодаргай тайылбыр бээри берге.

Куда дээрге өгленип турар аныяктарның амыдыралынга кажан-даа уттундурбас болуушкун дээрзи билдингир. Ынчангаш кайы-даа ада-ие, төрел-дөргүл ону эң бедик деңнелге, кажан-даа уттундурбас, үлегерлиг кылыр дээш оралдажыр. Ол-даа чөп. Араганы өй-хемчээл чок садып алгаш эрттирер кудаларда харын чаа чүүл чок, каяа-даа чаңгыс аай болуп турганы чажыт эвес болгай.

Арага ишпес куда байырлалы — чогаадыкчы чорукту негээр, харын байырлал дээрзин чугаалаар апаар. Маңаа ону организастап турарларның билиг-мергежили, тывынгыры дыка улуг рольдуг болур. А бо куданы ынчаар, мынчаар эрттирер деп сүме кииррери база болдунмас. Шупту куда чаңгыс аайлажы бээр, ол база солун эвес болгай. Дөмей болгу дег чүүлдер: аът чарыштырары, мөге хүрештирери дээн ышкаш чүүлдер харын ажылааттынып болур-ла. Ынчалза-даа хөй кижи чардыгар болгай, ону база өөренип көөрү чугула. Байырлал дыштаныр хүннер таварыштыр болза, харын ону организастап болгай.

Бижикчи А. Монгуш куда байырлалын организастаарынга хөй акша-төгерик үнердир, ону канчаарыл дээн уткалыг айтырыг салып турар. Авторнуң оозу чөп. Хөй улус чыып шайладырынга, ашкарар-чемгерерин­ге чарыгдал черле үнер. Ынчалза-даа аныяктар, ооң төрелдери аңаа баш бурунгаар белеткевир ужурлуг, аныяк оол азы кыс хенертен өгленир дей бербес болгай. Олар бот-боттары хөй үе дургузунда билчир, амыдыралдың узун, делгем оруун кады эрттиреринге шылгажыр.

Бистиң чуртувуста-даа, бистиң республикавыста-даа куда-дой эрттирбейн, боттары душчуп чурттай берген өг-бүлелер эвээш эвес. Олардан аас-кежии ойлап деспээн. Кол чүве — кудада эвес, кол-ла чүве — ийи кижиниң эвинде, бот-боттарын хүндүлежип билиринде, ынакшылда. Харын-даа ада-иелери мөөрейлежип турган, куда эрттирген соонда «сээң улузуң эвээшти берген, мээң төрелдерим шырак болган» дижип бүгү назыда бот-боттарын чемележип чоруур таварылгалар бар болгай.

Черле ынчаш, «бай» куда кылыры эки эвес. Ындыг кудаларның кижизидикчи салдары куду. Амыдыралдың делгем зөреминче чаа эжиндирип кирип чоруур чалыыларга, авторнуң бижип турары ышкаш, «чаңгыс хүн ындыг кежик төктүп келирге», оларның акша-төгерикти үнелеп өөрениринге шаптык болур дээрзин утпас херек. Бо дугайында солуннарга мурнуку чылдарда-даа хөй катап бижип келген болгай. Ынчангаш «бай» куданың ажыы черле эвээш.

Куданы арага ишпес кылдыр эрттирери, оюн-тоглааны көвүдедири, чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, эрги ёзудан уштунары, чараш кылдыр организастаары чугула. Куда байырлалы өгленчип турар оолдуң, кыстың сеткилинге тааржыр ужурлуг. Ынчангаш, олар боттарының шиитпирлиг сөзүн боттары чугаалаарлар. А ада-иеге сүме: ажы-төлүңерни дыңнаңар, арага-дары ижер, хөй аар өртектиг белек сунар, көөргеттинчир чорук-тарны болдурбаңар.

АРАГА ИШПЕС ЧОРУК — АМЫДЫРАЛДЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ

НЕГЕЛДЕ ЧАҢГЫС БОЛГАЙ

Арагалаашкын-биле демиселди күштелдирер талазы-биле партия болгаш чазактың доктаалдары амыдыралда боттанып эгелээниниң соонда, ол темага чагаалар редакция почтазынга хөйү-биле кээп турар. Чагааларның авторлары ол хемчеглерни деткип турарын илереткишаан, арагалаар чоруктар-биле демиселди оларның чурттап турар суурунда, ажылдап турары коллективинде канчаар, кандыг арга-хевирлиг чорудуп турарын бижип турарлар. Арага ишпес амыдыралды бүрүн тургузаар дээш чүнү кылза, кандыг хемчеглер алза экил дээн бодалдар бо чагааларда илереттинген. Почтаны сайгарып, чагаалар-биле таныжып олурарга, чамдык черлерде чугула бо айтырыг ам-даа үениң негелдезинге дүүштүр шиитпирлеттинмейн турар-дыр.

Чагаалар бо. Таныжып, номчуп көрээлиңер.

«...Арагалаар чоруктар-биле демиселди күштелдиргенин деткип турар мен. Өске чурттакчылыг черлерде ышкаш, бистиң Тээли суурда эзиртир суксун садарын чурумчуткан. Ынчалзажок эзирик кижилерни кудумчуга ам-даа көрүп болур-дур. Моон алгаш көөрге, арагалаашкын-биле демисел ам-даа кошкак-тыр. Ооң-биле кады арагадан хоочураан аарыглыг кижилер-биле ажыл кошкак. Арага ижер чаңыңдан «уштунмаан» кижилер ам-даа бар. Ол аарыгдан эмнедип алырын күзеп чоруур кижилер база бар болгай. Оларга дуза чедирип, арга-сүме кадары чугула.

Өг-бүледе ниити байдал бистерден, херээжен улустан, дыка хамааржыр. Арагалаар чоруктуң амыдыралга багай салдарлыын билир бис. Ынчалзажок арага ижеринге сундулуг херээжен улус бистиң аравыста бар болгай. Уруг-дарыг иези, өг-бүлени холга ап олурар кижилер шын-эвес базым кылыр болза, ол канчап-даа таарышпас. Ынчангаш бистиң аравыска арагалаар ындыг ие-херээжен турбас ужурлуг». (А. Сат. Бай-Тайга район).

Чоннуң хостуг үезин шын организастаар кандыг хемчеглер чер-черде алдынып турарын, эзиртир суксун чокка эрттирип турар кудалар дугайын авторлар база бижип турар. Ооң чижээ бо. Кызыл районнуң Кара-Хаак суурда башкы Т. Ч. Шожуттуң редакцияже бижээн чагаазында мындыг одуруглар бар: «Кара-Хаак ортумак школазының спорт залынга «Авам, ачам база мен — спортчу өг-бүле» деп маргылдаа эрткен. Спортчу оюннарлыг бо маргылдаа солун эрткен. Мындыг оюн-маргылдаа суурга бир дугаар эрткени ол. Арга-дуржулга мөөңнеттинип, мындыг янзылыг маргылдаалар моон-даа соңгаар доктаамал эртер дээрзинге идегеп турар бис. Маргылдаага бо удаада колдуунда-ла ажыл-агыйның удуртукчулары, башкылар өг-бүлези-биле киришкен. Чамдык аныяк өг-бүлелерниң аңаа киришпейн барганы хомуданчыг».

Тожу райондан бижикчи В. Тамдын-оол «Тоора-Хем» совхозта Культура бажыңынга эрткен комсомолчу куда дугайын бижип турар. «Эзиртир суксун чок эрткен бо куда солун — оюн-тоглаалыг, ыр-шоорлуг эрткен. Өг-бүле туткан аныяктар — Лариса Чамзы биле Владимир Бараан оларга чыылганнар аас-кежиин күзээн».

Арагалаар чоруктар-биле демиселди күштелдирген турбуже, чамдык черлерде чугула бо ажылдың кошкаан бадыткаан чагаалар база бар. Ийи чагаа —ооң бирээзин Өвүр райондан Б. Тумат, өскезин Каа-Хем районда Бүрен-Бай-Хаак суурдан бөлүк кижилер бижип чоруткан. Баштайгы чагааның автору Чаа-Суурда магазин даштынга, кудумчуларга эзирик кижилер көзүлбестээнин демдеглеп турар. Ындыг-даа болза, эзиртир суксун садып алыр талон алган хүннерде «чугула бараан» садып алыр дээн улус оочур бажынга баар. «Ээзеңгизин дыңзыдыпкан» кижилер кежээликтей көскүлең апаарын автор бижээн. Чагаада кирген чүүлдерниң бадыткалы кылдыр ол октябрь он сестиң хүнүн айыткаш, ону артында «...суурнуң мындыг «хөглүг» турганын бо чоокта көрбээн мен» деп одуруглар-биле дооскан.

Бүрен-Бай-Хаак суурдан келген чагааның авторлары эзиртир суксунну боттары кылып турар кижилерниң суурда барын бижээн. Ында мындыг одуруглар бар: «Малчыннар суур киргеш, дедир чоруурда шил саваларга пиволуг чанып турары—ниити чурумга черле дүүшпес деп бодаар бис. Арага кылгаш, садып турар кижилерни илередип, чогуур хемчег чүге онаавас чүвел?».

База бир чагаа. Ооң автору — студент А. Донгак. Чагааның одуруглары-биле каксы-даа бол, таныжып көрээлиңер. Чодураага (Улуг-Хем район) чанып келгеш, арагалаар чоруктар-биле демисел кошкак-тыр деп түңнелге келдим. Магазинде арага чок, ындыг-даа болза, эзирик кижилерниң көскүлеңи хевээр. Пиво кылып ап турар кижилер бар. Удуртуп баштаар эштер ону тоомчага албайн турары-ла ол чүве боор. Октябрь байырлалынга тураскаатман кежээни сактып олурдум. Аңаа кедээ Совет күүскомунуң даргазындан өске, удуртукчу кижи көзүлбеди. А эзирик аныяктар харын көстүр, чорду. Дыштанылга кежээзиниң эрткени сагышка четпээн».

Шак ындыг янзылыг чагааларның авторлары «хемчег алыр...», «идегеп артым...» чүге хемчег албайн турарыл?... дээн сөстер-биле доозуп турар. Номчукчуларның негелделиг бо сөстерин шүгүмчүлелге таварышкан черлерниң удуртур органнары кичээнгейге алыр ужурлуг.

Кызыл хоорайда О. Маады чагаазында араганың ажыл-ишке, амыдырал-чуртталгага хоразының дугайын биживишаан, сураглыг кижилерниң аңаа хамаарышкан сөстерин киирген. Тес-Хем районда Кызыл-Чыраа кедээ Совединиң күүскомунуң даргазынга ажылдап турганы практиказындан арагалаар чоруктар-биле демиселди хөй-нииити организациялар-биле демниг, доктаамал чорударга дээштиг болуруи ол бижээн. Чугула бо ажылга ылаңгыя херээженнер чөвүлелиниң киржилгезиниң онзагай болуруи демдеглээн.

Кызыл хоорайдан тудугжу Т. Оюн арагалаар чорукту болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле алдынып турар хемчеглерни деткип турарын биживишаан, ооң түңнелдериниң ажыл-агыйның бүгү участоктарында көстүп турарын эки деп демдеглээн.

Редакцияга кээп турар чагааларны анализтеп олурарга, чугула бо айтырыгны чер-черде шиитпирлеп турары аңгы-аңгы-дыр. Чамдык черлерде ооң негелдеге дүүштүр тургустунмааның авторлар хомудал, дүвүрел-биле бижип турар. Ону хамааржыр черлер кичээнгейге алыр ужурлуг.

В. КУУЛАР.

ТҮҢНЕЛ ҮНДҮРҮП ТУРАР

Арагалаар чоруктар-биле демиселди күштелдиргени кончуг шын. Ооң салдары ажыл-иште, амыдырал-чуртталгада көстүп эгелээн. Доктаал-шиитпир хүлээп алдынмаанда, кандыг ийик, арага ижипкен чоруур кижилерни хөй-нииити черинге бола көрүп болур турду. Байдал ам чер-черде өскерилген. Арагаже сундуккаш, ажыл кылбайн чоруп турган кижилер хөй-ниитиниң салдары, сүмези-биле чазып чорааның миннип, түңнел үндүрүп, амыдыралдың шын оруунче кирип турар апарган. Ооң бадыткалы кылдыр бир чижектен маңаа киирип көрейн. М.-Т. Түлүшке хамаарыштыр улус мынча дижир турган: «Назы-хары база улгады берген кижи каяа эттинерил ол, бажы-биле баар ыйнаан». Ындыг эвес болган. Багай чаңчылдан ол адырылган, ажыл-иште турумчаан. Арага ижеринге сундулуг турганын ол ам буруузунуп чугаалаар. Мындыг янзылыг чижектерни хөйү-биле киирип болур.

Араганың аспаанга кирип чораан чамдык кижилерниң түңнел үндүрүп турарын чурттап турарывыс суурларывыстың ажыл-амыдыралындан көрүп турар бис. Партия, чазак кончуг-ла чөптүг доктаал-шиитпир хүлээп алган-дыр деп чугаалажып турарывыс таварылга эвес.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.
Улуг-Хем район.

АГЕНТИЛЕЛДИҢ ДЫҢНАДЫЫ

КАБУЛ. (СЭТА). Пуштун аймактарның чурттап турар зонасында афридилерниң база шинвариларының дайынчыларының болгаш Пакистанның доктаамал шериг кезектериниң аразында каржы-дошкун тулчуушкуннар үргүлчүлеп турар. Бахтар агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, пакистан дайынзырактар Бар районунче 20 танкыны, 40 куяктыг транспортёрну болгаш 500 солдатты пуштуннарның чурттаалга бажыңнарын узуткаары-биле чоруткан. Шаажылакчылар баазазынче дедир ээп кел чыдырда, африди аймактың бир отряды оларже халдаан. Тулчуушкун үезинде бир куяктыг транспортёрну чок кылган болгаш пакистан ийи шериг өлүрткен. Өске медээ ёзугаар алырга, Сур Камар районга эжелекчилер пуштуннарның чурттаалга бажыңнарын шуут чок кылган. Ол араатанзыг хөделиишкинге харыы кылдыр африди аймак Бар районунга пакистан армияның кезээнче халдаан. 11 пакистан солдат өлүрткен.

Хамаарышпас аймактарга удур демиселге Исламабадтың ёзу-чуруму тайбың чурттакчыларны өлүрүп, үптеп база күчүлээшкинни чорудуп турар афган контрреволюцияның дээрбечи бөлүктерин ажыглап турар. Ынчалза-даа оларның хоралакчы чоруу кеземче чокка артпайн турар. Чижээ, Джам районга африди дайынчылар душманнарның лагеринче халдаан болгаш 5 дээрбечи өлүрткен.

Африди аймактың баштыңчызы Вали Хан Кукихейль КНО-нуң чиңгине секретары Х. Перес де Куэльярга чагаа чоруткан. Зия-уль-Хактың шериг ёзу-чуруму хоойлу-дүрүмнү болгаш делегей эргелерин тооп көрбейн, хамаарышпас пуштун аймактарга удур агрессияны чорудуп, боо-чепсектиң дузазы-биле оларны бодунуң талазынче киирип алырынче чүткүп турар деп ында айыткан. Ооң түңнелинде кандыг-даа буруу чок кырганнар, херээженнер болгаш бичии уруглар өлүп турар.

Пуштун аймактар Афганистанның улузу-биле төөгү, дыл болгаш шажын талазы-биле дөмей чүүлдерлиг. Африди болгаш шинвари оларның чурттап турар черин АДР-ге удур агрессия кылып ажыглаарынга кезээде удур чораан болгаш ол дугайын кызыгаар чоогунуң аймактарының Кабулга болган дээди джиргазынга (хуралынга) база катап медеглээннер. Чагаада оларның хамаарышпас чоруунга болгаш хосталгазынга халдап турар өштээзиниң күштерниң кандыг-даа чимзениишкиннеринге ойтур шавыышкынны бээринге пуштуннарның шиитпирлиин айыткан. Ында КНО-га болгаш делегейниң өске-даа организацияларынга пакистан ёзу-чурумга халдаашкынны соксаткаш, аймактарның чурттап турар зонасындан шериглерин үндүреринче албадаашкын кылырынче кыйгырган.

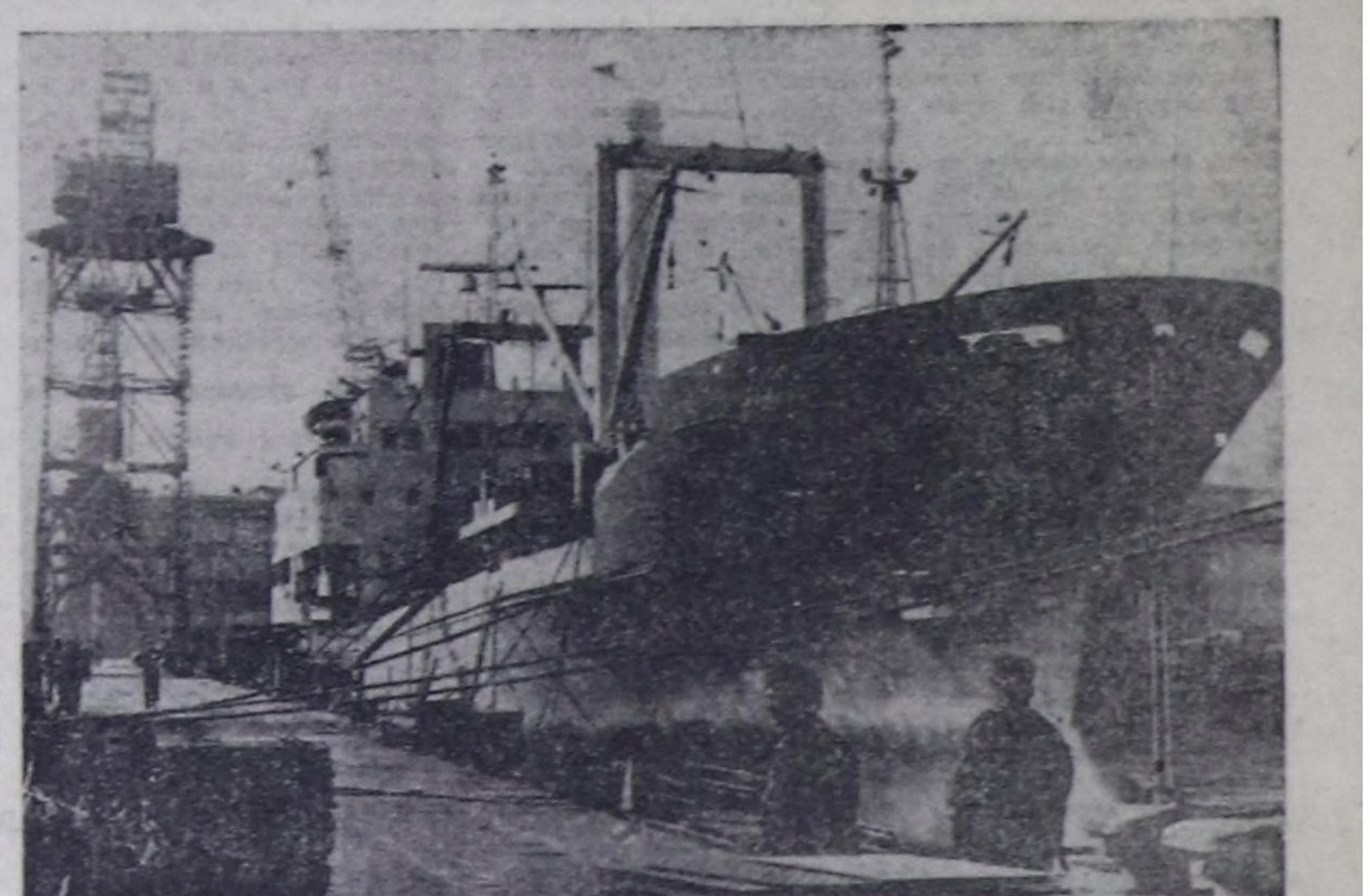

Гданьск — ПУР-нуң эң чугула далай порту. Ол Гдыньа болгаш Сопот-биле кады судно тудуушкунунуң болгаш порттарның чаңгыс аай комплекизи боол турар. Оларда даштыкыда калбаа-биле билдингир болгаш алдаржаан В. И. Ленин аттыг, Париж Коммуназы аттыг, соңгу талада Вестерплатте аттыг болгаш судно тудуушкунунуң өске-даа бүдүрүлгелери бар. Республиканың судно тудуп тургузаар бүдүрүлгелери улусчу эрге-чагырганың чылдарында ниитизи-биле 13 миллион ажыг тонна суг ишкир, аңгы-аңгы марканың ийи муң хире судноларын кылып үндүрген. Ол флоттуң 80 хире хуузун даштыкы чурттарже үндүрген.

ЧУРУКТА: Польшаның балыкчыларынга тудуп тургускан «Торнадо» дээр транспорт суднозунуң эскиндиришкинге шылгалданы эрткениниң соонда Париж Коммуназы аттыг верфиниң судно доктаар черлеринде ээп чедип келгени.

ЦАФ—СЭТА-ның фотозу.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

БОНН. Германияның Социал-демократтыг партиязының, «ногааннар» партиязының, Герман компартиядан, а ол ышкаш дайынга удур ол черниң организацияларының төлээлекчилеринден барыын-герман Вейльгейм хоорайның округ чөвүлелиниң депутаттары хоорайны ядролуг чепсектен хостуг зона кылдыр чарлаарын негээннер. Хоорай чөвүлелиниң бажыңынга болган митингиге чүве чугаалааш, социал-демократтарның округ фракциязының даргазы Клаус Шустер, космосту милитаризастаарының планнарынга удурланып, ГФР-ниң девискээринден ында бар бүгү ядролуг, биологтуг болгаш химиктиг чепсектерни үндүрерин негээн.

МАНАГУА. Төп Американың улустарының чөвуланы дээш кол харысалга Каттышкан Штаттарга онаажыр деп ындыг түңнелди тайбыңның делегей марыжының киржикчилери үндүрген, олар Панаманы, Коста-Риканы эрткеш, ам элээн каш хонук иштинде революсчу Никарагуаның девискээринде чоруп турарлар. Манагуага болган парлалга конференциязынга марштың организакчылары америк империализмниң Никарагуаның маадырлыг улузунга удур чорудуп турар агрессиязын шиитпирлии-биле буруу шапкан болгаш Рейганның администрациязындан хөлезиленикчи сомосачы дээрбечи бөлүктерин деткииринден ойталаарын негээннер.

ЛУСАКА. Мурнуу Африканың африкан национал конгрези (АНК) расисчи Мурнуу-Африка Республиканың Лесотога удур чоруткан дээрбечи хөделиишкинин — ол хамаарышпас африканчы күрүнениң тос хамаатыларын Масеруга өлүргенин шыңгыызы-биле буруу шапкан.

Преторияның ёзу-чурумунуң ол өлүрүкчү хөделиишкини Мурнуу Африкада расизмге удур өзүп турар шимчээшкинни базарын шыдавайн турар апартеидтиң күрүнезиниң баштыңнарының аңгадаашкынының илерээшкини болур. Ындыг арга-биле расисчилер Лесотону болгаш «фронт чоогунуң» күрүнелерин коргудуп, хосталга дээш демисежип турар мурнуу-африка улузунга деткимче көргүзеринден ойталаарынче албадаптар деп турар. Ынчалза-даа ындыг ынаныышкыннарның үндезини чок деп АНК-ның ында парлап үндүрген медеглелинде айыткан. Апартеид ёзу-чурумунуң террорунга харыы болза, хосталга демиселиниң, ооң иштинде боо-чепсектиг демиселдиң күштелири болур деп документиде айыткан.

(СЭТА).

КОСМОСТАН ААЛЧЫ

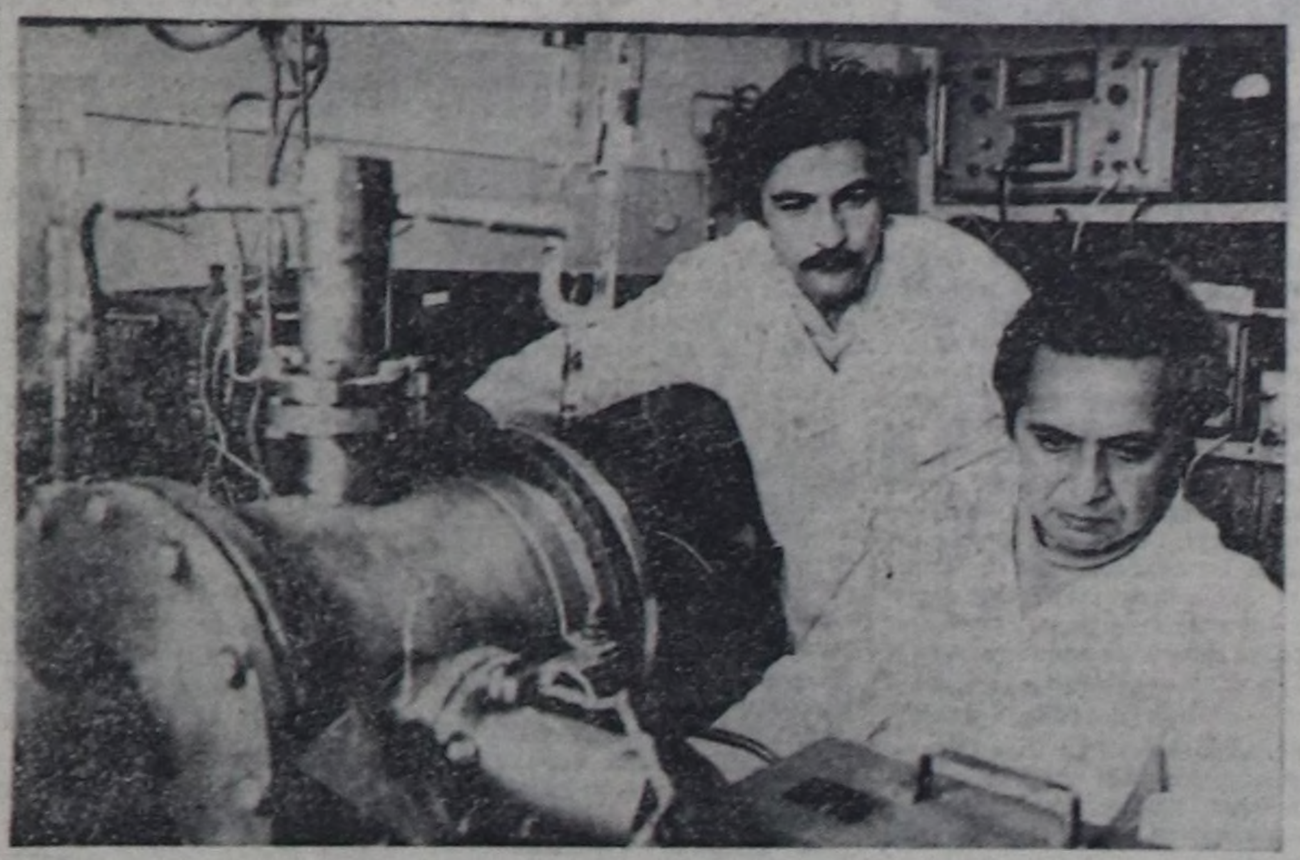

ТАДЖИК ССР. Космостан аалчы болур Галлейниң кометазы эртемден-астрофизиктерниң ханы кичээнгейин хаара тудуп турар. Таджикистанның ЭА-ның Астрофизика институдунуң тускай эртемниглери 2300 метр бедикте Санглок обсерваторияда болгаш Гиссарның 40 сантиметр цейсс астрографын тургускан обсерваториязында кометаның чырыык болгаш шуут удурланышкаан хемчээр талазы-биле хайгааралды чорудуп турар. Алдынган спектрлер кометаның «бажының» химиктиг составының дугайында медээлерни берип турар. Республиканың обсерваторияларында кометаның «кудуруунуң» иштинде ажылдап турар космос аппараттарының Черже чорудуп бээр сантүңнерин боттарының алган медээлери-биле деңнеп көөрүн четтикпейн манап турар.

Таджик астрофизиктериниң чер кырындан чорудуп турар хайгааралдары болза Галлейниң кометазын өөренип көөр талазы-биле совет болгаш улустар аразының программазының кезии болур. Чижээ, эртемденнер кометаның ылаптыг оруун хайгаараарын уламчылап турар. Ол чорук ынаар ужуп чоруткан космос аппараттарынга, ооң иштинде «Вега-1» болгаш «Вега-2» деп автоматтыг совет станцияларга кончуг чугула.

Шенелде астрофизиказының лабораторияларында кометаларда болуушкуннарны тускай дериг-херекселдерге өттүндүрүп тургаш, физиктиг болуушкуннарны өөренип көрүп турар. Ында кометаларда байдалга кончуг дөмей байдалдарны тургузуп турар. Комета өзээниң янзы-бүрү хевирлерин Хүнүң хереленийишкиниңге дөмейлешкек хереленийишкиннерге таварыштырып турар. Аңаа Галлейниң кометазының чылыг чурумун, ооң өзээниң бусталырының дүргенин өөренип көрген.

ЧУРУКТА: лаборатория эргелекчизи физика-математика эртемнериниң кандидады Х. Ибадинов (оң талазында) болгаш улуг инженер Ш. Шоёкубовтуң шенелде кылып турары.

С. ЖУКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ФЕСТИВАЛЬДАРГА КИРЖИП ЧОРААШ

Делегей аныяктарының болгаш студентилерниң ийи фестивальдарынга киржир аас-кежиктиг болган мен.

Бир дугаарында 1957 чылда делегей аныяктарының болгаш студентилерниң Москвага болуп эрткен 6-гы фестивалынга Тываның уран чүүлүнүң төлээзи боол, бөлүк эштерим-биле кады киришкен мен.

А 1985 чылдың чайынында база-ла бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы Москвага делегей аныяктарының 12-ги фестивалынга киржир аас-кежик меңээ таварышкан. Бо удаада журналист боол чорааным ол.

«Ол ийи фестивальдың аразында ылгал бар бе?» — деп бо-ла айтырарлар.

Москва фестивальдарын таптыг-ла 28 чыл аңгылап турар, ындыг үр төөгүлүг үе эрткенде ылгал турар апаар.

Бир-ле дугаарында, бо фестивальга делегейниң бүгү чурттарының база Совет Эвилелиниң чаа салгалы киришкен, ооң-биле чергелештир кандыг-даа чурттарның социал-экономиктиг хөгжүлдези, политиктиг болгаш культура тургузуушкуну канчаар-даа аажок бурунгаар хөгжээн, чаа-чаа чаартылгалар болгулаан.

1957 чылда аныяктарның 6-гы делегей фестивалы, совет улустуң, маадырлыг Совет Армияның фашистиг Германияны чылча шапканындан бээр чүгле 12 чыл оюн демдеглээн турда болуп эрткен. Ынчан делегей фестивалы ажыттынарының мурнунда бис Москвага таптыг-ла бир ай иштинде фестивальга кирер эргени алыр дээш шылгалдалар эртип турган бис.

Совет аныяктарның төлээлерин Москваның фабрика, заводтарынга, хоорайны долгандыр турар черлерже экскурсияладып турганын уттпас-тыр мен.

Бир-ле катап Сибирьниң аныяктарының төлээлерин Совет Эвилелиниң Маадыры Зоя Космодемьянскаяның тураскаалынга, Петрищево суурга чедирген.

Ол экскурсия үезинде комсомол Төп Комитединиң төлээзи база экскурсовод:

— Ам болур фестивальга делгейниң чурттарындан келген аныяктарга совет коммунистер, комсомолчулар, аныяктар төрээн чурту, төрээн хоорайы дээш канчаар демисешкенин, калчаа дайзынны бистиң ыдыктыг черивистен канчаар үндүр сүрүпкенин чугаалап бээр силер, а бир эвес кандыг-бир айтырыглар салыр болза, «дайын» деп сөс чүнү үүлгедип болурул деп чүвени чугаалааш, ооң истерин-даа көргүзүп болур силер — деп чагып турганын ам-даа сактыр-дыр мен.

1957 чыл эгезинден эгелээш-ле бүгү Тывага ук фестивальга тураскааткан социалистиг чарышты комсомол организацияларының болгаш нинти комсомолчуларның ортузунга чарлаан турган.

Республикага уран чүүл көрүлдезин 3 чадалыг эртиргеш, адак соонда Кызыл хоорайга делегей фестивалынга тураскааткан, тыва черге бир-ле дугаар уран чүүл фестивалын органзастааны — тыва уран чүүлдүң төөгүзүнде база бир онзагай болуушкун болган.

Республика фестивалынга тиилекчи болган ыраажылар, танцычылар, өске-даа жанрларның мастерлери 200 ажыг кижи Новосибирск хоорайга зона фестивалынга киришкен.

Ол зона фестивалындан Тывага ынчан алдарлыг сыгытчы, хөөмейжи турган Максим Дакпайның «Төрээн черим ырлап тур мен» деп номери база тыва улустуң «Ээлдек шыңгыраш» деп танцызы делегей фестивалынче эрткен чүве.

Делегей аныяктарының болгаш студентилериниң фестивалынга бистер Тываның уран чүүлүнүң төлээлери янзы-бүрү чурттарның аныяктар делегацияларының төлээлери-биле 30 хире ужуражышкыннарга, концерттерге киришкен бис.

Ол-ла ужуражылгаларның иштинден эң-не баштай Эвилелдер бажыңынга болган Барыын Европа чурттарының аныяктар төлээлери-биле база Москваның Лихачев аттыг заводунга Кыдаттың болгаш Моол Арат Республиканың төлээлери-биле солун ужуражылгалар, Кызыл шөлге болгаш Пушкин шөлүнге империализмге удур, тайбың, найырал дээш митингилер, Москва хемге болган комсомолчу кудага чоораанывыс, «Суг карнавалы» дээш оон-даа өске уттундурбас ужуражылгалар бар.

Кажан делегейниң VI аныяктар фестивалы хагдынып турда, совет аныяктарның чүс-чүс төлээлериниң байырлыг хуралы Чайковский аттыг залга болган.

Ол байырлыг хуралга Тывадан келген фестивальчы танцычы кыстар Галина Бады-Сагаан, Оюн Сайхо, Екатерина Кыдай, Клара Намчак, бо чүүлдүң автору фестивальдың лауреаттары деп аттарны ап, мөңгүн медальдар-биле шаңнаткан бис.

А Максим Дакпай алдын медаль-биле шаңнаткан.

Бистерге шаңналдарны тыпсып тура, ССРЭ-ниң улустуң артизи Галина Уланова: — Эр-хейлер, тыва кыстар, силерге улуг уран чүүлдү күзедим! — дээш, бистерниң холдарывысты чылыы-биле туткан.

А 1985 чылдың чайынында болган XII делегей фестивалынга ук фестивальдың ээлери, киржикчилери аныяк салгал-биле кады, мооң мурнунда эртип турган фестивальдарның киржикчилери база Ада-чурт дайынының болгаш күш-ажылдың хоочуннарының идепкейлиг киришкени солун. Чижээ, бистиң чурттуң кыдыг булуңнарындан келген делегацияларның аразында 7—8 харлыг уруглар-даа, буурул баштыг кырганнар-даа ойнап турарын көөрге, кончуг солун чораан.

Фестиваль эгелээриниң мурнуу чарыында Москва чоогунда хоорай, суурларның культура бажыңнарының, албан организация черлериниң хылдыг болгаш үрер хөгжүмнер коллективтерин делегей фестивалынга болур концерттерге, ужуражылгаларга, митингилерге ойнаары-биле байырланчыг байдалга үдээнинге киришкен бис.

1985 чылдың июль 27-ниң хүнү төөгүге алдын үжүктер-биле бижиттинип артар. Ол аяс болгаш изиг хүнде, бүгү делегей аныяктарының муң-муң төлээлериниң чүректерин, тынызын, Москваның Лужникиде В. И. Ленин аттыг, чүс он муң кижи хостуг кирип олурар улуг стадиону каттыштырган, ол стадионга бүгү-делегей аныяктарының болгаш студентилериниң 12-ги фестивалы ажыттынган.

Стадионга кире бергеш, олудумну ээлепкеш-ле, бежен чеди чылда ынчан чаала туттунган турган бо улуг, чараш стадионга 6-гы делегей фестивалынга, Тываның аныяк уран чүүлү бараалгадып турганывысты сактып келдим.

Фестивальды ажыдарының мурнуу чарыында Кремльдиң сылдыстары-биле катай ооң долу хевирин болгаш: «Эки, 12-ги фестиваль», «Бомба биске херек чок», «Тайбың дээш» деп сөстерни база беш диптерниң дөрбектерин он муң оолдар янзы-бүрү өңнер-биле көргүзүп, бижип турдулар.

Москвага болуп эрткен фестивальдың чүгле ажыдышкыны-биле хагдынышкыны безин бүгү-делегейниң янзы-бүрү чурттарынга, тайбыңга, бурунгаар депшилгелиг чорукка ынак миллион-миллион кижилерге, дайынзырактарга-даа тайбыңче, найыралдыг кожа-хелбээ ажылдаарынга, чурттарынче улуг кыйгы болган деп чугаалап болур.

Чүге дээрге делегейниң чүс ажыг чурттарындан келген муң-муң төлээлер делегейде бирги социалистиг күрүне — Совет Эвилелиниң хөй национал чонунуң аныяктарының тайбыңга, кандыг-даа тургузуглуг күрүнелер-биле чүгле найыралдыг кады ажылдажылга дээш туржуп турарын караа-биле көрүп, ёзулуг-ла медерел билгеш чорутканнар.

1957 чылда Москвага болган 6-гы делегей фестивалы 2 неделя иштинде эрткен болза, 12-ги фестиваль 8 хонук иштинде болуп эрткен. А ол 8 хонукта эрткилээн янзы-бүрү митингилер, ужуражышкыннар, байырлалдар, концерттер, спортчу оюннарга шуптузунга баар дээр болза таптыг-ла чүс чыл негеттинер-дир деп, специалистер түңнел үндүрген.

Н. ТЫРТЫК-КАРА.
(Уланчылыг).

АВАМ ҮНҮ

Хаттыг, чаъстыг, караңгылаан дүне-даа бол,
Авам үнүн чүс-чүс үннер аразындан таныл каа́р мен.
Кара чаштан өпей ырын дыңнап өскен
Авам үнүн ырак черге чорук чораш, сактыр-дыр мен.

Чазыт кылып, сеткил-хөңнүм ундарааңда,
Чагып, суртаар, сүме кадар авам үнү эргеленчиг.
Ажай-буурул ашак кижи апаргаш-даа,
Авам үнүн ынчан безин чажымда дег сактып каар мен.

Авай, авай! Хөгжүм бижиир чогаадыкчы
Салым-чаяан турган болза, эргим үнүн мөңге шагда
Артып калыр өңдүр улуг, хуулгаазын,
Сагыштарны хөлзедип каар аялгамга дамчыткай мен.

Ынчалза-даа күзелдерим боттандырар
Ындыг чаяан менде чок бол, авыралдыг авам үнүн
Сеткилимден төрүттүнген шүлүктерге
Чечен, мерген сөстер-биле алгап, йөрээп, ырлап чоруйн.

Бады-Байыр ТАРААЧЫ.

КОЖАГАРДА КОЖАЛАР

Кодан хойлар одарладып
Хоочун ийи кадарчылар —
Хову черниң чыды долган
Кожагарга ужурашкан.
— Чоокта сени көрбедим,
эш,
Чорук кылып чордуңар бе?
— Машина дээш суурга
турдум,
Манап чадааш, чаныл
келдим.
— Бригадир кара чааскаан
Бир-ле куруг машиналыг
Кадарчылар эргип, кезип,
Халдып хүнээр мындыг
боор-дур.
— Кончуг аъттар мунуп
алгаш,
Кодаппарга четпес эвес —
Чүъктер сөөртүр машинаны
Чүге солуп болбас ирги?

О. ТАС-ООЛ,
хойжу.

Бичиилерниң чугаалары

ДҮШТЕКИ ЧЕМ ҮЕЗИНДЕ

Наташаның авазы уруун кончаан:

— Таптыг кичээнип чемненип көр. Платьеңчүдедип алдың ышкажыл!

Уруу ооң харыызынга:

— Бодуң кичээнзиңзе. Чүге дээрге бичии уруглуг кижи ышкажыл сен.

КЫРГАН-АЧА СЕРЁЖА

Серёжа шын-на сеткили-биле хөөрээн олурган:

— Бир катап кырган-ача болган мен.

Улуг улус кайгаанындан айтырганнар:

— Кажан кырган-ача болуп турдуң?

— Диштерим дүжүп турда аан.

ЧҮГЕ АШТААРЫҢ ОЛ?...

Авазы көрүнчүк мурнунда караааның кирбиктерин будуттунган турда, дөрт харлыг оглу Боря мырыңай кайгай берген:

— Авай, карааңны канчап аштай бердиң?... Барып-барып хирлиг щётка-биле!

МӨГЕЛЕР АЪТТАНЫШКАН

РСФСР-ниң «Спартак», «Урожай», «Трудовые резервы» эки тура ниитилелдерниң чөвүлелдериниң бирги чери дээш хостуг хүрешке 1967—1968 чылдарда төрүттүнген аныяктар аразынга маргылдаа январь 5—10 хүннеринде болуп эртер.

Командаларның составында бистиң республикадан «Спартактың» төлээлекчилери Сергей Ооржак, Кара-оол Куулар, «Урожайдан» — Павел Мартына, Маадыр Допуй-оол, «Трудовые резервы» ниитилелинден — Шолбан Ондар, Орлан Кыспай болгаш оон-даа өске спортчулар бар.

«Спартак» ниитилелиниң маргылдаазы — Орджоникидзе, «Урожайның» — Краснодар, «Трудовые резервы» ниитилелиниң — Черкесск хоорайларга болуп эртер.

Бистиң корр.

ЫРЛАР, ШҮЛҮКТЕР КЕЖЭЭЗИ

СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң пропаганда, агитация килдизиниң, «Хемчиктиң сылдызы» солуннуң редакциязының болгаш районнуң төпчүткен Культура бажыңының уран чүүл удуртукчуларының органзастааны тыва ырлар болгаш шүлүктер кежээзи Кызыл-Мажалыкка болуп эрткен.

Ырлар дугайында Аксы-Барлык кедээ Культура бажыңының уран чүүл удуртукчузу Херел Күжүгет, тыва шүлүк чогаалының дугайында Шекпээрниң кедээ Культура бажыңының уран чүүл удуртукчузу Базыр-оол Ооржак кыска чугааны кылганнар.

Кежээге «Хемчиктиң сылдызы» солуннуң чанында «Мажалык» чечен чогаал каттыжышкынның киржикчилери боттарының шүлүктерин номчааннар. Культураның хоочуну Дырышпан Монгуш, Алдын-оол Сагды бот-тывынгыр композиторлар Саая Бюрбе, Борис Чамбыт, Анатолий Коңгарның ырларын күүсеткеннер.

В. ХОМУШКУ,
Барыын-Хемчик район.

ЧҮСТЕР ТУБЕРКУЛЁЗУ

Туберкулёз чүгле тыныш органнарын баксырадыр дээр хөөннер чамдык чурттакчыларда б а р. Ол бодал шын эвес, туберкулёз халдавырлыг аарыг болгаш кижиниң мага-бодунуң бүгү органнарынга тыптыр. Аарыг сидик ылгалдырар болгаш ижин иштиниң органнарын, лимфа системазының, кештиң, карактарның база сөөк чүзүнүң аппараттарын үрегдээр.

Чүстер болгаш сөөктер туберкулёзунуң дугайында өөренир төөгүнүң сайзыралы шагдан бээр тывылган. Бо аарыгны бир-ле дугаарында бурунгу грек эмчи Гиппократ бижээн. Амгы үеде сөөк чүстериниң туберкулёзу хол-буттуң болганчок аарыыр аарыгларының бирээзи. Ол бодунуң салдары-биле сөөк аарыын тывылдырарының бирги черин ээлеп турар. Туберкулёз сөөктерге тывылганда бир-ле дугаарында ооргаyы үрегдээр, а ийиде, ужа сөөктериниң чүстерин, үште, дискек чүстерин болгаш оон өске-даа сөөктерни база чүстерни баксырадыр. Ол аарыгдан чаш назылыг уруглар болгаш улуг кижилерге чедир аарыыр.

Аарыгны чогуур үезинде эмчиге көргүспээниниден чүстер үрелип, шимченип албастаар, буттар кыскалаар, оорга сөөктери баксырап, ыргая бээр, ооң уламындан ажыл кылыр аргазын чидирер, инвалидке чедирер. Чүстер туберкулёзун баш бурунгаар тодарадып, чогуур үезинде шын эмнедирге дораан сегиир. Ындыг туберкулёзтуң баштайгы чадазын шын тодарат кан тудум, аарыгны хоочураар хевиринге чедирбезинге чугула профилактика болур. Чамдыкта аарыгның шынарлары бил д и н м е й н, харын-даа ниити аарыгларга, чижээлээрге, оорга сөөгүнүң туберкулёзун радикулит, невралгия, миозит, остеохондроз, ужа сөөктериниң чүстеринде туберкулёзту — артрит, артроз, ишиас дээш оон-даа өске аарыглар-биле салчай бээр. Ооң-биле чергелештир рентген шинчилгези эртпейн соора эмнедир чорук оон үнер.

Сөөк чүстер туберкулёзунуң клиниказы хөй янзы, ниити мага-ботка өскерлиишкиннер болу бээр. Кижи дүрген туруучал, ажылдаар шинээзин чидирер, чылдагаан чок хорадаар, кылыктаныр, сагыш сыраар, чемге хөөнү чоктаалып, уйгузу келбестээр апаар. Хол-буттарының туберкулёзунуң симптому хөлчок билдингир. Дурт-сын сөөгүнүң чүстеринде туберкулёз доктаамал аарып, ажыл хүнүнүң төнчүзүнде улам күштелир. Кижи чоорту аскап, чүстерниң ажыл-чорудулгазы үрелип, буттар бичиилеп, оорга сөөгү ыргайып каар. Бо таварылгада улуг улустуң буттары кыскалаар, а бичии кижилерниң буттары узаар.

Бел кежиктиң сөөк чүстеринге аарыг билдинмес өөскүп чоруй, чоорту каданнааш, ириң төктүр болу бээр. Ириң-биле кады туберкулёзтуң өөскүдүкчүлери ылгалып үнер. Хууда арыг-шеверни сагывайн, аяк-саваны, чоттунар аржылды, орун-дежекти ниити ажыглаан таварылгада, өске кижилерже аарыг халдаар. Мындыг таварылгаларны болдурбазы-биле хууда гигиенаны шын сагыыр, туберкулёзка удур диспансерге шинчилгени баш бурунгаар эрттирер.

Н. ВОРОНЦОВ,
эмчи.

Кызыл хоорай.

ЧАРЛАЛДАР

КОНКУРСЧЕ ЧАЛАП ТУР

Ленконцерттиң эстрада уран чүүлүнүң чогаадыкчы мастерскаязынга мергежилин бедидип чорударынга «Аян» ыры-хөгжүм ансамблинге ыраажы болуп чорудар эр кижини шилилиниң конкурузун Тываның күрүнениң филармониязы чарлап тур.

Конкурсту 1986 чылдың январь 10-дан 12-ге чедир филармонияга чорудар.

Конкурстуң киржикчилери күүседир чогаалдарының ноталарын ап алгаш, Тываның улустуң ырызы азы тыва композиторларының болгаш совет композиторларының ийи ырызын күүседир.

САДЫП АЛЫКЧЫЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Кызылдың аъш-чем садызы садып алыкчыларга 50 кг-дан эвээш эвес картофельди бажыңынга чедирип бээри-биле чагыгны хүлээп ап турар.

Ногаа магазиннери чок Восток, Оң талакы эрик болгаш Жилпоселок районнарында чурттап турар садып алыкчыларга аъш-чем садының ачы-дузазын ажыглаарынче чалап тур бис.

Ачы-дуза чедирилгезин бадылаттынган тариф ёзугаар төлээр.

Чагыгны 2-16-13 телефон дамчыштыр хүлээп ап турар.

* * *

Кызылдың аъш-чем садызы бүдүрүлге черлериниң ажылдакчыларынга картофельди чедирип берип садарынга чагыгларны хүлээп ап турар.

Чагыгны дараазында адреске хүлээп ап турар:

Октябрьская кудумчузу, 29.

Айтырыгларны дараазында телефоннардан тодарадыр: 2-34-22, 2-34-32, 2-35-71.

КЫЗЫЛЧЫЛАРГА БОЛГАШ НАЙЫСЫЛАЛДЫҢ ААЛЧЫЛАРЫНГА

Келир сезоннуң эгелээрин манавайн, часкы, чайгы болгаш күскү үелерде кедер идиктериңерни амдыгааштан эгелеп септелгеге дужааарыңарны «Тыва обувьбыт» бүдүрүлге каттыжышкыны чагыкчыларга сүмелеп тур. Чогуур үелерде кедер идиктерицерни сезон келирин манавайн, баш удур септелгеге дужаар болзуңарза, цехтерниң ажылдаарынга таарымчалыг болгаш чагыглар айыттынган хуусаазында күүсеттинер байдалдар тургустунар.

Амгы үеде чагыгларны күүседириниң хуусаазы 3-тен 10 хүн чедип турар.

ДИРЕКЦИЯ.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

ТВ

ЯНВАРЬ 5-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Ритмниг гимнастика. 9.15 — «И музыка льдин». Док. телефильм. 9.25 — «Спортлотонуң» 1-ги тиражы. 9.35 — «Будильник». 10.05 — «Совет Эвилелинге бараан боол тур мен!». 11.05 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.35 — «Аян-чорукчулар клуву». 12.35 — «Музыка киоскузу». 13.05 — «Кедээниң шагы». 14.05 — «Голубая стрела». Мультфильмниң баштайгы көргүзүү. 14.25 — «Балет дугайында». 15.45 — «Мир скульптора Рябичева». Док. фильм. 16.15 — «Тоол аалдап келген». «Как пробуждаются принцессы». (ЧССР). 18.00 — «Делегей байдалының допчулалы». 18.45 — «Снежные дорожки». Мультфильм. 18.55 — «Зло под солнцем». Уран-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү. А. Кристинниң романы-биле (Англия). 21.00 — «Үе». 21.35 — Ираклий Андроников чугаалап тур. «Первый раз на эстраде». Фильм-концерт. 22.40 — Баскетбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. ЦСКА — «Строитель». (Киев). 23.10—23.20 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Зарядкаже, чыскаалыңар!. 8.15 — «Строительство и архитектура». Киножурнал. 8.25 — «Летит журавлик». Уругларга уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 9.30 — Улустуң аялгалары. 9.45 — Совет Украинаның чурулга уран чүүлүнүң делгелгези. 10.05 — Делегей конкурстарының лауреаттары С. Стадлерниң (скрипка) болгаш Н. Демиденконуң (фортепьяно) концерти. 11.00 — «Нижегородская черниң будуктары». Гордецкиниң мастерлери. 11.25 — Чарлалдар. 11.30 — «Гостья из будущего». Уран-чечен телефильм. 5-ки сериязы. 12.35 — Баскетбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Строитель» (Киев). 13.15 — Орус чугаа. 13.45 — «ТТ-ниң «алдын фондузундан». ССРЭ-ниң улустуң артизи А. Грибов. 14.45 — «Растрепанный воробей». Мультфильм. 15.05 — Л. Кассиль — «Кондуит и Швамбрания». 16.00 — «Наш Кипрас». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. Опера ыраажызы, ССРЭ-ниң улустуң артизи К. Петраускастың дугайында (Вильнюс). 16.30 — «Тайбың болгаш аныяктар» деп дамчыдылгага капсырылга. 18.00 — Делегейниң музыка культуразының эртинезинден. Катап тургузуушкун эпохазының музыказы. XVI—XVII вектерде Италия болгаш Англия. «Мадригал» ансамбль күүседир. 19.00 — «Билдингир-даа болза, элдептиг». «Время пришло». Эртем-нептереддиг телефильм. 2-ги фильм. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Мөгенниг аътчыгаш». Мультфильм. 1-ги дамчыдылга. 20.20 — Спорт дугайында дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35—23.40 — Экранда кинокомедия. «Ыдыктыг Йоргенниң байырлалы».

ЯНВАРЬ 6-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 — Неделяның спорту. 9.20 — Мультфильмнер. «Кырган-авай», «Хуулгаазынныг эм», «Гав деп аттыг моортайжыгаш». 9.50 — «Росинка» деп херээженнерниң ыры ансамбли ырлаар. Львовтан дамчыдылга. 10.15 — «Тараачынче чоруптум». Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 10.35 — «Сени манаар мен, Тяпа». Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 11.20 — 11.25 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Социалистиг чурттарның документалдыг фильмнери: «Софияның еңнери» (БУР), «Үргүлчүлели» (ВУР), «Влодзимеж Пухальскийниң делегейи». (ПУР), «Шивээге концерт» (ЧССР). 15.15 — «Ойнаарактар ойнап, танцылап турлар». 15.40 — «Кичээлдер соонда». Тележурнал. 16.30 — А. Гильфанов ойнаар (кларнет). Казаньдан дамчыдылга. 16.50 — «Джура Мин-Архардан аңчы». Алды сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги серия. 18.00 — «Дүргедээшкин». Кижи болгаш эртем-техниктиг депшилге. 18.30 — Эртем-тайылбырлыг фильм — «Орус фарфор бар болур». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.05 — «Оттуг шар» операция» болгаш «Өлүмнүг маспак». Уран-чечен телефильмнериниң баштайгы көргүзүү. «Кээргел чок фронт» деп сериялардан (ГДР). 21.00 — «Үе». 21.35 — «Улуг театр. Баштайгы көргүзүг». Р. Леонкаваллонуң «Паяцы» деп операзы. 22.50 — Неделяның спорту. 23.20 — 23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Академик Паладин». Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 8.45 — «Ыдыктыг Йоргенниң байырлалы». Уран-чечен фильм. 10.05 — Шевер холдар. 10.35 — Грузин ССР-ниң Куртелерадиозунуң улустуң хөгжүм херекселдериниң оркестри ойнаар. Тбилисиден дамчыдылга. 11.00 — Эртем болгаш амыдырал. 11.30 — «Үр-ле уттундурбас». Уругларга уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги серия. 12.35 — Орус чугаа. 13.05 — Уругларга мультфильмнер. 13.25 — Спортчу чылдың түңнелдери. 14.20 — «Совет Эвилелинге бараан боол тур мен!» 15.20—15.25 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Студентилер амыдыралы». 18.50 — Уругларга — фильм. 18.55 — «Ажылчын ээлчег». Республиканың профессионал-техниктиг училищелеринде тудугжулар белеткели. 19.25 — «Азия теву». Программада: «Партияның XX область конференциязынга уткуштур». «Мелиораторларның кышкы ажылдары», «Хол-биле кылыр ажылды — машиналарга». Телемедээлер.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Мөгенниг аътчыгаш». Мультфильм. 2-ги дамчыдылга. 20.15 — Кадыкшыл» программаның почтазы. 21.00 — «Үе». 21.35—23.05 — «Чаңгыс чер чурттуглар». Уран-чечен фильм.

Кино

ЯНВАРЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Волшебник Лала» 11.20, «Зимняя вишня» 9.30, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Мультсборник» 9.00, «Приключения Али-Бабы и 40 разбойников» 10.30, 13.20, «Бал сказок» 16.00, «Большая прогулка» 17.30, 20.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Пароль знали двое» 14.30, 16.00, 17.30, 19.00, «Тайна корабельных часов» 12.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Девочка ищет отца» 10.30, «Ва-Банк» 12.30, 14.20, 16.10, 18.00, 19.50 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Киносборник» 13.00, «Кто и как?» 14.10, 17.00 шактарда.

ЯНВАРЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Невеста подземного принца» 11.20, «Конвой» 9.30, 13.10, 15.10, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Бал сказок» 9.00, «Приключения Али-Бабы и 40 разбойников» 10.50, 13.30, «Зимняя вишня» 16.50, 18.20, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Бойся, враг, девятого сына» 14.00, «Моя маленькая жена» 15.40, 17.30, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Девочка ищет отца» 16.00, «Прощай, зелень лета» 18.00, 20.00 шактарда.

агаар

Республикага биче булуттаар, хат кошкак. Дүне 29—34 градус, чамдык районнарга 20 градус чедир соор. Хүндүс 18—23 градус, чамдык районнарга 15 градус соок болур.

Кызылга биче булуттаар, хаттың күжү кошкак. Дүне 30—32 градус, хүндүс 19—21 градус соок болур.

ШЫН
Редакцияның адрези:
667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысаалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуй неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3202.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00014.